

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Demet SEYFİOĞLU

**TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK VE KIRMIZI ET SEKTÖRÜ:
MEVCUT DURUM VE POLİTİKALAR**

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ADANA-2021

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK VE KIRMIZI ET SEKTÖRÜ: MEVCUT DURUM VE POLİTİKALAR

Demet SEYFİOĞLU

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Danışman : Prof. Dr. M. Necat ÖREN
Yıl: 2021 Sayfa: 91
Jüri : Prof. Dr. M. Necat ÖREN
: Prof. Dr. Erkan AKTAŞ
: Dr. Öğr. Üyesi Tuna ALEMDAR

Dünya nüfusunun günden güne artış göstermesi, artan ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren beslenme insan ihtiyaçlarının en başında gelmiş ve temel sorun olarak önemini her zaman korumuştur. Genel çerçevede beslenme ve gıda temini olarak karşımıza çıkan bu sorun mikro boyutta insanların yeterli ve dengeli beslenmesi, yeterli hayvansal gıda alması gibi başlıklarla karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin en sorunlu sektörlerinden biri olan hayvancılık ve kırmızı et sektöründe yaşanan sorunların küresel bir bakışla ele alınıp tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 1980'den günümüze hayvan varlığı ve kırmızı et üretimi ve sektöre yönelik politikalar incelenmiştir. Çalışma sonucunda üreticilerin bilgi ve eğitim yönünden yetersiz ve örgütsüz küçük aile işletmeleri şeklinde oluşu, yem ve diğer girdi maliyetleri ile başa çıkamayışları, yüksek girdilere rağmen alınan verimin düşük oluşu, genetik açıdan iyi olan materyallere kolaylıkla ve uygun fiyatlardan ulaşamama, çayır ve mera ıslahındaki problemler, hayvan hastalıkları ile baş edememe, veteriner ücretleri, kırmızı et üretiminin artan talebi karşılamaması gibi problemler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hayvancılık, Kırmızı Et, Hayvancılık Politikaları

ABSTRACT

MSc THESIS

RED MEAT AND LIVESTOCK SECTOR IN TURKEY: PRESENT SITUATION AND POLICIES

Demet SEYFİOĞLU

ÇUKUROVA UNIVERSITY
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS

Supervisor : Prof. Dr. M. Necat ÖREN
Year: 2021 Pages: 91
Jury : Prof. Dr. M. Necat ÖREN
: Prof. Dr. Erkan AKTAŞ
: Asst. Prof. Dr.Tuna ALEMDAR

The increase in the World population day by day brought increasing needs with it. From the beginning of human history, nutrition has been at the forefront of human needs and has always maintained its importance as a basic problem. This problem, which appears in the general framework as nutrition and food supply, is confronted with the headings such as adequate and balanced nutrition of people in micro dimensions and adequate animal food intake. In this study, it is aimed to discuss the problems experienced in the livestock and red meat sector, which is one of the most problematic sectors in Turkey, with a global perspective. For this purpose, animal existence and red meat production and policies have been examined since 1980. As a result of the study, the producers are in the form of unorganized small family businesses with insufficient knowledge and education, they cannot cope with feed and other input costs, the yield is low despite high inputs, the parallelism inability to reach genetically good materials easily and at affordable prices, problems in the meadow and pasture improvement. It has been observed that there are problems such as not being able to cope with animal diseases, veterinary fees, red meat production not meeting the increasing demand.

Key Words: Livestock, Red Meat, Livestock Policies

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ana geçim kaynağı tarımdır. Bu sebeple kırsalda yaşayan nüfus miktarı kentte yaşayan nüfustan fazlaydı. Ülke genel durum itibariyle yaşanan savaşlar, savaşlar ile gelen salgınlar, kıtlık, toprak kayıpları gibi sebeplerin etkisi ile kötü bir durumun içerisindeydi. Türkiye’de hayvancılık, genellikle bitkisel üretimin yanında ve ikincil faaliyet olarak kalmıştır. Tarımda ileri ülkelerin çoğunda, hayvancılığın tarımsal üretim içerisindeki payı %50’nin üzerindedir. Türkiye’de ise hayvansal üretim bitkisel üretimden sonra gelmekte olup, uzun yıllar tarımsal üretim değerinin % 25 - %30’unu oluşturmuş, tarımsal destekler de bugüne kadar ağırlıklı olarak bitkisel üretime yönelik olmuştur (Ören ve Bahadır, 2005). Son yıllarda ise hayvancılığa yönelik destekler çeşitlenmiş, artan fiyatlara da bağlı olarak hayvansal üretimin toplam üretimdeki payı %50’lere ulaşmıştır.

Türkiye, Cumhuriyetten günümüze kadarki dönemde değişen karar alıcıların, koşulların ve küresel etkileşimlerin etkisiyle birçok politika değişikliğine tanık olmuştur. Hayvancılık sektörü 1950’li yıllara kadar yoğun desteklemelere tabii tutulmuş, daha sonra tarımda makineleşmenin de etkisiyle desteklemelerin yoğunluğu bitkisel üretime kaymıştır.

24 Ocak 1980 kararları ile yeni bir dönem başlamış, serbest piyasa ekonomisi piyasalara hakim olmuş, bu hakimiyet ithalatın önünü açmış ve hayvancılık sektörü büyük ölçüde serbest piyasa koşullarında varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

1990’lı yıllarda da durumun aynı seyretmesiyle birlikte 1997 yılında Deli Dana Hastalığı (BSE) ortaya çıkmıştır. Bu hastalık ithalatın yasaklanmasına sebep olmuştur. İthalatın yasaklanması beraberinde et fiyatlarında artışı getirmiştir. Yine bu dönemde yasal olmayan yollardan sınırdan hayvan girişleri fiyatların düşmesine sebep olduysa da bunları önleme çalışması tekrar yükselmesine neden olmuştur. 2001 Krizi, 2007 yılında yaşanan kuraklık, 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz

yem fiyatlarında yükselişini getirirken aynı yıl süt fiyatlarının gerilemesi üreticilerin ellerindeki süt sığırlarını elden çıkarmaları ile sonuçlanarak ülkedeki hayvan varlığını azaltmıştır.

Sektör 2008 yılına kadar doğrudan gelir destekleri ile desteklenmeye devam edilmiş ancak 2007 – 2009 yılları arasındaki durum Bakanlar Kurulunun 2010 yılında ithalat gümrük tarifelerini düşürme (%30 ile %0) kararını almasına sebep olmuştur. 2010 yılı itibarıyla de ithalatlar yoğun olarak devam etmiştir. TÜİK verileri baz alındığında bu tarihten itibaren ithalatların yoğun etkisiyle hayvan varlığı ve et arzının artış gösterdiği görülmektedir.

Tarım sektöründeki başlıca sorunları irdelediğimizde; üreticilerin bilgi ve eğitim yönünden yetersiz ve örgütsüz küçük aile işletmeleri şeklinde oluşu, yem ve diğer girdi maliyetleri ile başa çıkamayıları, yüksek girdilere rağmen alınan verimin düşük oluşu, genetik açıdan iyi olan materyallere kolaylıkla ve uygun fiyatlardan ulaşamama, çayır ve mera ıslahındaki problemler, hayvan hastalıkları ile baş edememe, veteriner ücretleri gibi problemler olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetten günümüze hayvancılığın içinde bulunduğu durum ortaya konulduğunda görülmektedir ki tarım sektörü öncelikle ayağa kaldırılmalı, desteklemelerle ayakta tutulmalı, bu desteklemeler ve ithalat zamanla azaltılmalıdır. Hayvancılığın ihtiyaç duyduğu çözümün anlık, yıllık ya da belirli süreli projeler ya da ithalat değil de yapısal reformlardan geçtiği aşikardır. Ancak biliyoruz ki yapısal reformların köklü değişimleri içermesi dolayısıyla bunların uygulanabilmesi için uzun zamana ihtiyaç duyan hayvancılık sektörünün, ayağa kalkabilmesi ve sürdürülebilir olması için bu uzun sürecin ona verilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu alıŐmamn gerçekleŐtirilmesinde büyük emeği olan, tecrübe ve anlayıŐla her zaman görüŐ ve önerilerini benden esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. M. Necat ÖREN'e,

Hiçbir konuda yardımını esirgemeyen, tezimin son halini almasında emeği geçen değerli hocalarım ArŐ. Gör. Dr. Burhan ÖZALP ve ArŐ. Gör. Dr. Burak ÖZTORNACI'ya,

Beni bugüne getiren, sevgi, Őefkat, ilgi ve desteklerini her zaman üzerimde hissettiğim sevgili annem Eylem SEYFİ ĐLU'na, sevgili babam Emir Ali SEYFİ ĐLU'na canım kardeŐlerim Aslı SEYFİ ĐLU, Kemal Demir SEYFİ ĐLU'na ve değerli dayım Bayram YILMAZ'a

Desteklerini hayatımın her alanında hissettiğim canım dostlarım Hatun BELİCAN'a, Ruken GÖKÇE'ye, TuĐba ŞENGÜL'e, Őule AKPINAR'a, Burcu GİRENAY'a ve bütün değerli dostlarıma sonsuz sevgi, saygı ve teŐekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZ	I
ABSTRACT.....	II
GENİŞLETİLMİŞ ÖZET	III
TEŞEKKÜR.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÇİZELGELER DİZİNİ	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	XII
1. GİRİŞ	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	3
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	9
3.1. Materyal	9
3.2. Yöntem	9
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	11
4.1. Dünyada ve Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığı ve Gelişimi.....	11
4.1.1. Dünyada Canlı Hayvan Varlığı	12
4.1.2. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Miktarı ve Değeri.....	13
4.1.3. Dünyada Canlı Hayvan İhracat Miktarı ve Değeri.....	17
4.1.4. Dünyada Kırmızı Et Üretimi	22
4.1.5. Dünyada Kırmızı Et İthalat Miktarı ve Değeri.....	26
4.1.6. Dünyada Kırmızı Et İhracat Miktarı ve Değeri.....	29
4.2. Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığı ve Kırmızı Et Sektörü	32
4.2.1. Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığı.....	32
4.2.2. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Miktarı ve Değeri	37
4.2.3. Türkiye’de Canlı Hayvan İhracat Miktarı ve Değeri	41
4.2.4. Türkiye’de Kırmızı Et ve Kanatlı Eti Üretimi.....	46
4.2.5. Türkiye’de Kırmızı Et İthalatı	48

4.2.6. Türkiye’de Kırmızı Et İhracatı	50
4.2.7. Türkiye’de Kırmızı Et Tüketimi.....	52
4.2.8. Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları	57
4.3. Dünyada ve Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektör Politikaları	60
4.3.1. Dünyada Hayvancılık ve Kırmızı Et Politikaları.....	61
4.3.2. Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Politikaları	62
4.3.3. Türkiye’de Uygulanan Desteklemeler.....	65
4.3.4. Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektörü Politika Göstergeleri	73
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
KAYNAKLAR	83
ÖZGEÇMİŞ	91

ÇİZELGELER DİZİNİ**SAYFA**

Çizelge 4.1. Dünya Canlı Hayvan Varlığı (Baş).....	12
Çizelge 4.2. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Miktarı (Baş)	14
Çizelge 4.3. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Değeri (1000 USD)	15
Çizelge 4.4. 1980-2019 Yılları Dünya Canlı Hayvan İhracat Miktarı (Baş)	18
Çizelge 4.5. 1980-2019 Yılları Dünya Canlı Hayvan İhracat Değeri (1000 USD)	19
Çizelge 4.6. Dünyada Türlerine Göre Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)	22
Çizelge 4.7. Dünya Hayvan Türlerine Göre Kırmızı Et Üretimi (Ton)	24
Çizelge 4.8. Dünya Kırmızı Et İthalat Miktarı (Ton).....	26
Çizelge 4.9. Dünya Kırmızı Et İthalat Değerleri (1000 USD).....	27
Çizelge 4.10. Dünya Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton).....	30
Çizelge 4.11. Dünya Kırmızı Et İhracat Değerleri (1000 USD).....	31
Çizelge 4.12. Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığı (Baş).....	35
Çizelge 4.13. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Miktarı (Baş).....	38
Çizelge 4.14. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Değerleri (1000 USD).....	39
Çizelge 4.15. Türkiye Canlı Hayvan İhracat Miktarı (Baş)	42
Çizelge 4.16. Türkiye Canlı Hayvan İhracat Değerleri (1000 USD).....	43
Çizelge 4.17. Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Üretimi (Ton).....	47
Çizelge 4.18. Türkiye’de Kırmızı Et İthalatı (Miktar: Ton, Değer: 1000 USD)	49
Çizelge 4.19. Türkiye’nin Kırmızı Et İhracatı (Miktar: Ton, Değer: 1000 USD).....	50
Çizelge 4.20. Türkiye’de 1990-2019 Yılları Arasında Büyükbaş ve Küçükbaş Kırmızı Et Tüketimi (Ton).....	53
Çizelge 4.21. Türkiye’de 1990-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Büyükbaş ve Küçükbaş Kırmızı Et Tüketimi (Kg/Kişi).....	55

Çizelge 4.22. Türkiye’de 2008-2019 Yılları Arasında Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları (TL/Kg).....	57
Çizelge 4.23. Türkiye’de ve Dünya’da Ortalama Kırmızı Et Üretici Fiyatları (Dolar/Kg).....	58
Çizelge 4.24. Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektör Politikaları ve Sağlanan Desteklerdeki Gelişmeler	68
Çizelge 4.25. Önemli Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Sığır ve Dana Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)	75
Çizelge 4.26. Önemli bazı ülkelerde ve Türkiye’de Koyun Eti Üretici Destek Tahmin değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)	75
Çizelge 4.27. Türkiye İçin Sığır ve Dana Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)’ndaki Gelişmeler.....	76
Çizelge 4.28. Türkiye İçin Koyun Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)’ndaki Gelişmeler.....	77

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA

Şekil 4.1.	2019 Dünya Canlı Hayvan Varlığının Irklara Göre Dağılımı (%)	13
Şekil 4.2.	2019 Yılı Irklara Göre Canlı Hayvan İthalat Miktarı (%)	16
Şekil 4.3.	2019 Yılı Irklara Göre Canlı Hayvan İthalat Değeri (%)	17
Şekil 4.4.	2019 Yılı Dünya Canlı Hayvan İhracatının Türlerine Göre Dağılımı (%).....	20
Şekil 4.5.	2019 Yılı Dünya Canlı Hayvan İhracat Değerinin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	21
Şekil 4.6.	2019 Yılı Dünyada Kesilen Hayvan Sayısının Türlerine Göre Dağılımı (%).....	23
Şekil 4.7.	2019 Yılı Dünya Kırmızı Et Üretiminin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	25
Şekil 4.8.	2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İthalat Miktarlarının Türlerine Göre Dağılımı (%).....	28
Şekil 4.9.	2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İthalat Değerlerinin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	29
Şekil 4.10.	2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İhracat Miktarlarının Türlerine Göre Dağılımı (%).....	31
Şekil 4.11.	2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İhracat Değerlerinin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	32
Şekil 4.12.	2020 Yılı Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (%).....	37
Şekil 4.13.	Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Sığır İthalat Miktarı (Baş).....	40
Şekil 4.14.	Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Koyun İthalat Miktarı (Baş).....	41
Şekil 4.15.	Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Koyun İhracat Miktarı (Baş)	44

Şekil 4.16. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Keçi İhracat Miktarı (Baş).....	45
Şekil 4.17. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Sığır İhracat Miktarı (Baş).....	46
Şekil 4.18. 2019 Yılı Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Üretiminin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	48
Şekil 4.19. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Büyükbaş Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton).....	51
Şekil 4.20. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Küçükbaş Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton).....	52
Şekil 4.21. Türkiye’de 1990-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Kırmızı Et Tüketim Miktarı (Ton).....	54
Şekil 4.22. 1990-2019 Yılları Türkiye’de Kişi Başına Düşen Kırmızı Et Tüketim Miktarı (Kg/Kişi).....	56
Şekil 4.23. Türkiye’de 2008-2019 Yılları Arasında Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları.....	59
Şekil 4.24. Türkiye’de ve Dünyada 2008-2019 Yılları Arasında Ortalama Kırmızı Et Fiyatları (Dolar/Kg).....	60

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAFI	: Verim Özellikleri Karşılaştırması
BSE	: Bovine Spongiform Encephalopathy
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
ESK	: Et ve Süt Kurumu
FAO	: Food and Agriculture Organization
GATT	: General Agreement On Tarrifs and Trade
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTZ	: Süt Sığırcılığı Enformasyon Sistemi Projesi
IMF	: International Monetary Fund
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
NPC	: Nominal Koruma Katsayısı
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı)
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PSE	: Üretici Destek Tahmini
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
SETBİR	: Türkiye Süt Et Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN COMTRADE	: United Nations Comtrade Database
USD	: Amerikan Doları
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
YEMSAN	: Yem Sanayi

1. GİRİŞ

Beslenme, insanların varoluşundan itibaren yaşamsal fonksiyonların devam ettirilmesinde vazgeçilmez bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya nüfusunun günden güne artan bir seyir izlemesi beslenme ve gıda sorununun artış göstermesinde temel etken olmuştur. Dünya üzerinde var olan bütün kaynaklar sınırlıdır. Bu bakımdan, karar alıcıların sınırlı kaynakları sınırsız ihtiyaçlara tahsis ederken ortaya kaynakların doğru ve etkin kullanımı sorunu çıkmaktadır.

Ülkeler tarım ürünleri piyasalarına yönelik politikalar oluştururken düşük maliyet, yüksek verim, her tüketicinin ürünlere uygun fiyattan ve kolay ulaşması, talebin eksiksiz karşılanması gibi konularda optimal dengeyi yakalamaya çalışırlar. Beslenme ve gıda probleminde tarımın bitkisel ve hayvansal üretimlerden hangisine ağırlık verdiği ve ağırlık verilen tarım kolundan elde ettiği verim ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemede politika geliştiricilere yardımcı olmaktadır.

Gelişmiş ülkeler çoğunlukla hayvansal üretime ağırlık verirken gelişmekte olan ülkelerde durum genellikle tam tersidir. Bunda çeşitli faktörler etkili olmakla birlikte temelde yatan sebep girdi maliyetleridir.

Beslenme ve gıda sorunu konunun genel çerçevesini ifade ederken; mikro düzeyde ele alındığında yeterli ve dengeli beslenme problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Beslenmede yeterliliği ve dengeyi yakalamak bitkisel beslenmenin yanında hayvansal kaynaklı besinleri de tüketmekten geçmektedir. Hayvansal kaynaklı beslenme, içerisinde hayati öneme sahip besin öğelerini barındırması gerekçesiyle insan sağlığı açısından büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye ılıman orta kuşakta yer alması nedeniyle iklim çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Bulunduğu konum ve sahip olduğu iklim çeşitliliği sayesinde bitkisel ve hayvansal üretime elverişlidir. Buna rağmen, Türkiye’de hayvancılık, bitkisel üretimin yanında ve ikincil faaliyet olarak kalmıştır. Tarımda ileri ülkelerin çoğunda, hayvancılığın tarımsal üretim içerisindeki payı %50’nin üzerindedir.

Türkiye’de ise uzun yıllar hayvansal üretim bitkisel üretimin yanında ikincil bir faaliyet olarak kalmış, destekler de ağırlıklı olarak bitkisel üretime yönelik olmuştur (Ören ve Bahadır,2005).

Çalışmanın temel amacı Türkiye’de 1980’den günümüze elde edilebilen veriler ışığında hayvancılık ve kırmızı et sektöründeki gelişmeleri ve sorunları tartışmak, karar mekanizmalarının uyguladığı politikaları ve sağlanan destekleri irdelemektir. Bu amaçla çalışma kapsamında;

1. Dünyada ve Türkiye’de canlı hayvan varlığı ve kırmızı et üretiminin mevcut durumlarının ortaya konulması,
2. Dünyada ve Türkiye’de canlı hayvan ve kırmızı et ithalat ve ihracatındaki gelişmelerin incelenmesi,
3. Türkiye’de 1980’den günümüze uygulanan politikalar ve sağlanan desteklerin irdelenmesi,
4. Türkiye’de hayvancılık ve kırmızı et sektörünün devamlılığı ve istikrarlı bir şekilde büyüyüp gelişmesi, önündeki engel ve sorunların tartışılarak belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

KESKİN ve Ark (2000), “Türkiye Et Üretiminde Bölgeler Arası Yapısal Değişim Üzerine Bir Analiz” adlı çalışmalarında, tarım bölgeleri arasında hayvansal üretimin yapısal değişimi ve bu değişimi etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamışlardır. Yaptıkları çalışmada Orkakuze ve Karadeniz bölgelerinde büyükbaş hayvan üretiminde verim önemli bir faktör iken; Güneydoğu, Ortadüney ve Ortadoğu bölgelerinde küçükbaş hayvan üretiminde verim, Ortakuzey bölgesinde ise nüfus önemli bir faktör olarak saptanmıştır. Sonuç olarak kırmızı et üretiminde verimin önemli bir yeri olduğu ve bu sebeple verimi artırıcı politikaların uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır.

ÖREN VE BAHADIR (2005), “Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler” adlı çalışmalarında Türkiye’de ve bazı OECD ülkelerindeki hayvancılık politikalarını inceleyerek bu politikalar sonucu ortaya çıkan transferleri kesimler açısından değerlendirmişlerdir. Araştırmalarında Türkiye’nin tarımsal desteklerinin GSYİH içerisinde payının yüksek olmasına karşın OECD ülkeleri ile kıyaslandığında bu desteklerin birim alana düşen değerlerinin OECD ülkelerinin altında kaldığını saptamışlardır. Çalışmalarında ülkeleri OECD veri tabanından elde ettikleri PSE, CSE ve NPC değerleri ölçütünde değerlendirmişlerdir. Ayrıca Türkiye’de hayvancılık sektörüne sağlanan desteklerin daha çok yurtiçi maliyet fiyatlarının dışa karşı korunması şeklinde olduğundan bu fiyatların tüketiciye vergi olarak yansıdığını vurgulamışlardır.

KORKUT (2017), “Türkiye’nin Kırmızı Et Dış Ticaret Politikalarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında, yararlanılan ikincil verilerle 1980 yılı öncesine kadar artış gösteren hayvan varlığının uygulanan yanlış politikalar neticesinde önemli azalış gösterdiğini belirtmiştir. Uygulanan yanlış politikalar neticesinde arz-talep dengesinin sağlanamaması sebebiyle fiyat istikrarsızlığının olduğu bu istikrarsızlığın üretici ve tüketiciye yansması sebebiyle yeterli üretim ve

tüketimin gerçekleştirilemediğini belirtmiştir. Sektörde alanında uzman üreticilere doğru destek sağlanması, gereksiz harcamalardan kaçınarak kaynak israfını önlemeye yönelik uygulamalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmasında hayvancılık ve dış ticaret politikalarındaki değişmelerin meydana getirdiği etkiler incelenerek yeni politikaların oluşturulmasında yardımcı olmayı amaçlamıştır.

PALABIÇAK (2019), “Türkiye’de Kırmızı Et Sektörü ve Geleceğe Yönelik Üretim ve Tüketim Dengesinin Analizi” adlı çalışmasında 1990 – 2018 dönemi için Dünya’da ve Türkiye’de canlı hayvan varlığını, kırmızı et üretimi, tüketimi, ithalatı ve ihracatındaki gelişmeleri değerlendirmiştir. Geleceğe yönelik analizlerinde; trend analizi ve Box-Jenkins (ARIMA) yönteminden yararlanılmıştır. Analizler neticesinde üretim ve tüketim arasındaki açığın yakın zamanda kapatılamayacağını, kapatılabilmesi için yegâne çözümün sürdürülebilir kalkınma olduğu vurgulanmıştır.

AYDEMİR VE PIÇAK (2007), “GAP Bölgesi’nde Hayvancılığın Gelişimi ve Türkiye İçindeki Konumu” adlı çalışmalarında, ikincil verileri kullanarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hayvancılığın mevcut durumunu ve sorunlarını inceleyerek bu sorunların çözümüne yönelik bazı önerilerde bulunmuşlardır. Çalışmada GAP projesi kapsamında hayvancılığın geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı ancak bölgede yaşanan terör olayları, göçler ve ekonomik olarak geri kalmışlık sektörün gelişmesini olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

FİDAN ve VURAL (2007), “Türkiye’de Hayvansal Üretim ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri” adlı çalışmalarında, hayvancılık sektörünün yapısını ve ekonomik durumunu inceleyerek yaşanan sorunlara karşı çözüm önerileri üretmeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında hayvancılığın en önemli maliyet kaleminin yem olması nedeniyle et ve yem fiyat ilişkisini temel almışlardır. Yem fiyatlarındaki artışların üreticinin alım gücünün düşmesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Hayvancılık sektöründe yeterli girdi desteğinin sağlanmaması ve ürün desteklerinin de yetersiz olmasının hayvancılığı ve kırmızı et üretimini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

AYDIN ve Ark (2011), “Türkiye’de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi” adlı çalışmalarında, 1985-2010 döneminde Türkiye’ de yaşanan ekonomik olayların canlı hayvan varlığı ve kırmızı et ithalatı üzerinde yarattığı etkileri incelemiştir. Yaşanan ekonomik krizlerin, uygulanan hayvancılık politikalarındaki istikrarsızlıkların sektörde faaliyet gösteren üreticileri olumsuz etkilediği ve bu sebeple üreticilerin geleceğe yönelik beklentilerinin olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varmışlardır.

KARAKUŞ (2011), “Türkiye’nin Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İthaline Genel Bir Bakış” adlı çalışmasında, tarım politikaları oluşturulurken sektörün mevcut durumu göz önünde bulundurularak politikaların üretici, ilgili kurum ve kuruluşların da görüşleri alınarak ortak bir hareketle oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye’de hayvancılığın yetersiz koşullarda yapılmasının sebebinin nesilden nesile olan aile işletmelerinde yeni neslin hayvancılık sektörü dışındaki mesleklere yönelmesi, faaliyette bulunan deneyimli çiftçilerin ise uygulanan yanlış politikalardan dolayı sektörden çekilme durumuna geldiklerini belirtmiştir. İthalat rejiminde yapılan değişikliklerle kırmızı et ve canlı hayvan ithalatına izin verilmesinin olası etkileri ve daha sonra ortaya çıkabilecek sorunların irdelenmesini amaçlamıştır.

SEMERCİ ve ÇELİK (2016), “Türkiye’de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu” adlı çalışmalarında, ikincil verilerden yararlanarak 1994-2013 yılları arasında Türkiye’de küçükbaş hayvancılığın mevcut durumu incelenerek küçükbaş hayvan varlığında ciddi derecede azalma yaşandığını ve bu durumun 2009 yılından sonraki yıllarda yapılan desteklemeler ve politikalar ile 2013 yılında ancak 1994 yılındaki seviyesine ulaştığını ortaya koymuşlardır. Küçükbaş hayvancılıkta verimli ırkların kullanılması ve ıslah çalışmalarının yapılması sonucunda yüksek gelir elde edilebileceği belirtilmiştir.

SAYGIN ve DEMİRBAŞ (2017), “Türkiye’de Kırmızı Et Sektörünün Mevcut Durumu ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmalarında, 2007-2016 yılları

arasında kırmızı et sektörünün durumunu ve sektörde yaşanan aksaklıkları, yetersizlikleri ortaya koyarak bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmeye çalışmışlardır. İkincil verilerden yararlanarak Türkiye’de bu dönemde sağlanan desteklerin yetersiz ve politikaların yanlış olması sonucunda hayvan varlığının azaldığını belirtmişlerdir. Azalan hayvan varlığı ise hem insan beslenmesinde önemli bir yer tutan kırmızı et tüketimini azaltmış hem de kırsal alanda hayvancılık ile uğraşan kesimi zora sokmuştur. Hayvancılık sektörünün doğru destek ve politikalar ile kalkındırarak sektörün iyileştirilmesine dair önerilerde bulunmuşlardır.

CAN (2018), “Türkiye Hayvancılık Politikalarının AB ile Etkileşimi ve Olası Sonuçları” adlı çalışmasında, Türkiye’nin coğrafi konum itibarıyla ve ekonomik nedenlerle geçmişten günümüze Avrupa Birliğinden etkilendiğini belirterek Türkiye - AB ilişkilerini hayvancılık sektörü ve politikaları açısından ele alıp değerlendirmiştir. Bir zamanlar ihracatçı konumda iken yeterli desteğin sağlanmaması ve yanlış politikalar izlenmesi nedeniyle ithalatçı konuma gelen Türkiye’nin bu durumdan kurtulması için izlemesi gereken politikaları ortaya koymuştur.

NİYAZ (2018), “Türkiye’de Sığır Eti Üretimi ve Dış Ticaretinde Son 25 Yıllık Tarımsal Politikaların ve Uygulamaların Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında, ikincil verilerden yararlanarak 1992-2016 yılları arasında Türkiye’deki kırmızı et üretimi ve dış ticaretinde uygulanan politikaları incelemiş ve incelemeler sonucunda Türkiye’nin kırmızı et tüketiminin gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığını belirtmiştir. Uygulanan politikaların hem üreticiyi hem de tüketiciyi doğrudan etkilediğini belirterek, doğru hayvancılık politikaları ile yerli üretimin artacağı, girdi maliyetlerinin düşeceği, üretici gelirlerinin artacağı, tüketicilerin de daha uygun fiyatlardan kırmızı et tüketmesinin mümkün olacağına dikkat çekilmiştir.

SAYGIN ve DEMİRBAŞ (2018), “Türkiye’de Kırmızı Et Tüketimi: Sorunlar ve Öneriler” adlı çalışmalarında, Türkiye’deki kırmızı et üretim ve

tüketimini mikro ekonomik göstergeler ile açıklamışlardır. Tüketici zevk ve tercihlerini, ikame ürünlerin fiyatlarını inceleyerek hayvancılık sektörü için çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamışlardır. 2004-2013 yılına ait ikincil verilerden yararlanmışlardır. Kırmızı et arzında ortaya çıkan sorunlara ise uzun vadeli politikalar geliştirilerek Türkiye'nin tekrardan ihracatçı ülke konumuna gelmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

KARAGÖZ (2009), "Türkiye ve Konya'da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları ve Çözüm Önerileri" adlı çalışmasında, kırmızı etin insan gelişimi ve ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir yeri olduğunu, hayvancılığın kırsal kalkınmayı sağlayarak ülkenin gelişmişlik düzeyini arttıracaklarını vurgulamıştır. Türkiye'nin 1980 yılına kadar hayvancılıkta ihracatçı konumda iken 1980 yılından sonra uygulanan yanlış politikalar nedeniyle ithalatçı konuma geldiğini ve tekrardan ihracatçı konuma gelebilmesi için bitkisel ve hayvansal üretimi destekleyici politikalar uygulayarak bunu başarabileceğini belirtmiştir.

LORCU ve BOLAT (2012), "Türkiye'de Kırmızı İthal Et" adlı çalışmalarında, 2009 yılından sonra hızlı bir artış gösteren kırmızı et fiyatlarını dünya kırmızı et fiyatları ile karşılaştırmışlardır. Artan fiyatlara çözüm önerisi olarak da kırmızı et ithalatının gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

KARABAŞ (2013), "Tüketicilerin İthal Hayvansal Ürünler Karşısındaki Tutum ve Davranışlarının Logistik Regresyon Analizi ile Tahmini" adlı çalışmasında, Türk toplumunun geçmişten günümüze kadar beslenmesinde önemli bir yer tutan kırmızı et tüketiminin günümüzde yeterli miktarda yapılamadığı, bunun sebebinin de arzın talebi karşılayamaması sonucu kırmızı et fiyatlarının çok yükselmesi olduğu tespitinde bulunmuştur.

ÖZTORNACI (2013), "Türkiye'de Kırmızı Et Arzının Analizi" adlı çalışmasında, Türkiye'de 1991-2011 yılları arasındaki kırmızı et arzı incelenmiş ve Türkiye'de kırmızı et arzının talebi karşılayamayacak düzeyde olduğunu saptamıştır. Yıllar içerisinde artan ülke nüfusuna rağmen, canlı hayvan varlığının azaldığı ve 2009 yılından sonra alınan ithalat ve destekleme politikalarına rağmen

canlı hayvan varlığında ve kırmızı et üretiminde istenilen seviyeye ulaşamadığını belirtmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışmada ağırlıklı olarak ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda; ilgili mevzuat incelenmiş, önceki bilimsel çalışmalardan, tezlerden ve makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Et Süt Kurumu (ESK), Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği (SETBİR) gibi ulusal kuruluşlarla Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı (UN COMTRADE), Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşların konuyla ilgili bilgi, belge ve dokümanları da materyal olarak kullanılmıştır.

3.2. Yöntem

Çalışmada Dünya’da ve Türkiye’de 1980-2019 yılları aralığında ulaşılabilen yıllar ve değerler ölçüsünde canlı hayvan varlığı, kırmızı et üretimi, tüketimi, canlı hayvan ve kırmızı et ithalat, ihracat miktar ve değerleri, canlı hayvan ve kırmızı et fiyatları, Türkiye’de 1980’den günümüze uygulanan politikalar ve sektöre sağlanan destekler incelenerek, elde edilen bulgular doğrultusunda sorunlar tartışılmış ve çözüme yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla konu üç ana bölüm halinde ele alınmıştır.

Birinci bölümde dünyada ve Türkiye’de hayvancılık ve kırmızı et sektörünün durumu karşılaştırmalı olarak incelenerek Türkiye’nin konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye hayvancılığı ve kırmızı et sektörü arz ve talep boyutuyla ele alınarak sorunlar ve sektöre yönelik politikalar irdelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise hayvancılık ve kırmızı et sektörüne ilişkin sorunların çözümüne yönelik politika önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Dünyada ve Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığı ve Gelişimi

Tarımın bir kolu olan hayvancılık kırsal alanda gerçekleştirilen genel anlamıyla hayvansal gıdaların ve hayvansal ürünlerin elde edilmesini sağlayan hayvan yetiştirilmesi, ıslahı, beslenmesi ve bakımını kapsayan içerisinde et, süt, tiftik, yün, deri, kozmetik, ilaç gibi ekonomik değeri olan ürünlerin üretilmesini sağlayan önemli bir sektördür. Katma değer yaratma özelliği yüksek olan sektör bu yönüyle hem ekonomik hem de sosyal fonksiyonları içinde barındırmaktadır.

Hayvancılık sektörü; nüfusun beslenmesine katkısı yanında, değişik üretim kollarına hammadde sağlaması, istihdam, lojistik sektörün ve perakendeciliğin gelişmesine sağladığı değer artışları, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, kalkınma finansmanının öz sermayeye dayandırılması gibi önemli ekonomik fonksiyonlar üstlenmiştir. Hayvancılık faaliyetleri, kırsal alanda yaşanan işsizliğin azaltılması, önlenmesi ve iş gücünün en etkin şekilde kullanılması, köyden kente göçün önüne geçerek şehirlerde yaşanan çarpık kentleşme ve nüfus baskısının azaltılması gibi sosyal fonksiyonlar da üstlenmektedir (Anonim, 2015a).

Dünya nüfusunun günden güne artış göstermesi, artan ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren beslenme insan ihtiyaçlarının en başında gelmiş ve temel sorun olarak önemini her zaman korumuştur. Genel çerçevede beslenme ve gıda temini olarak karşımıza çıkan bu sorun mikro boyutta insanların yeterli ve dengeli beslenmesi, yeterli hayvansal gıda alması gibi başlıklarla karşımıza çıkmaktadır.

FAO’dan alınan verilere göre 2019 yılında dünya gayri safi hasıla içinde tarım sektörünün payı %4,5 iken hayvancılık sektörünün tarım sektörü içindeki payı %35’tir (Anonim, 2019a)

Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de canlı hayvan varlığı ve gelişimi incelenerek Türkiye’nin dünyadaki konumunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

4.1.1. Dünyada Canlı Hayvan Varlığı

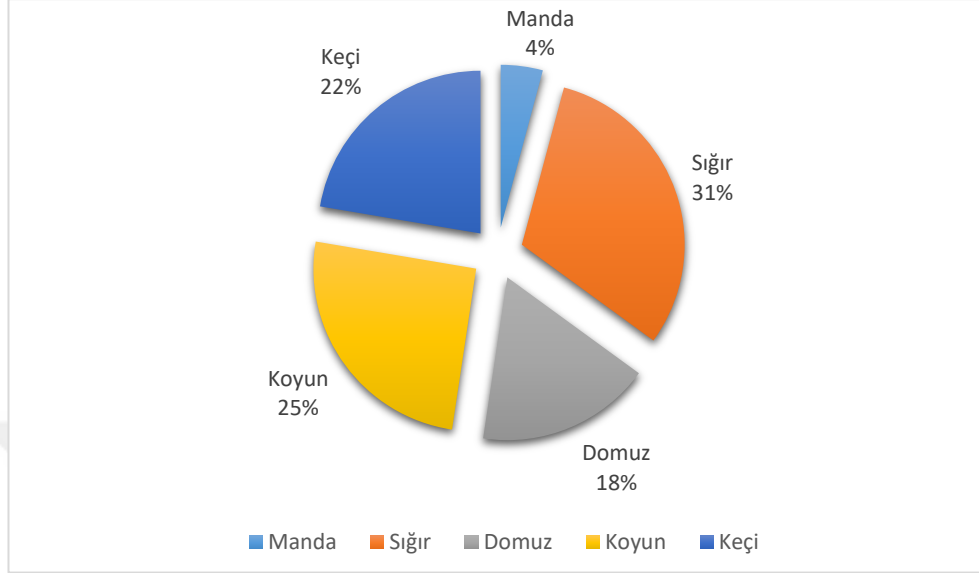
Gıda ve Tarım Örgütünden (FAO) elde edilen veriler ışığında türlerine göre hayvan varlığı incelendiğinde 1980 yılında 121 493 833 baş manda, 1 217 018 356 baş sığır, 797 777 532 baş domuz, 1 098 674 103 baş koyun, 464 136 462 baş keçi olmak üzere dünyada toplam 3 699 100 286 baş hayvan varlığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde hayvan varlığının %3,3'ünü manda, %32,9'unu sığır, %21,6'sını domuz, %29,7'sini koyun, %12,5'ini ise keçi oluşturmaktadır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Dünya Canlı Hayvan Varlığı (Baş).

Yıllar	Manda	Sığır	Domuz	Koyun	Keçi
1980	121 493 833	1 217 018 356	797 777 532	1 098 674 103	464 136 462
1985	136 241 764	1 260 012 902	793 467 788	1 118 781 903	485 890 090
1990	148 184 210	1 296 635 892	849 391 422	1 205 576 679	588 817 562
1995	158 532 043	1 330 208 243	896 218 495	1 080 034 152	678 357 094
2000	164 254 880	1 319 996 200	898 725 258	1 066 378 303	758 575 636
2005	177 006 408	1 375 264 879	905 463 989	1 104 290 763	850 589 977
2010	194 034 413	1 411 752 780	971 796 999	1 099 017 430	917 922 671
2011	195 181 359	1 415 989 982	973 675 435	1 118 801 676	932 193 106
2012	196,409 854	1 427 429 002	983 877 430	1 133 738 561	951 432 810
2013	196,776 815	1 432 055 806	979 379 615	1 157 985 384	969 935 794
2014	198,070 711	1 439 899 608	989 791 181	1 152 286 556	984 401 202
2015	199 732 021	1 449 084 838	992 112 436	1 179 281 574	1 004 133954
2016	202 613 442	1 468 399 225	986 452 767	1 192 681 037	1 031 050 549
2017	204 264 583	1 473 287 127	977 157 870	1 201 076 129	1 045 220 895
2018	206 608 676	1 489 744 504	971 410 618	1 209 467 079	1 060 867 263
2019	204 342 419	1 511 021 075	850 320 154	1 238 719 591	1 094 068 295

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 döneminde dünyada sığır varlığı yaklaşık 1,24 kat, koyun varlığı 1,13 kat; keçi, domuz ve manda varlığı ise sırasıyla 2,36, 1,07 ve 1,68 kat artış göstermiştir (Çizelge 4.1).

Şekil 4.1. 2019 Dünya Canlı Hayvan Varlığının Irklara Göre Dağılımı (%)

2019 yılı itibariyle FAO verileri baz alınarak dünya canlı hayvan varlığı ırklara göre incelendiğinde toplam hayvan varlığının %31'ini sığır, %25'ini koyun, %22'sini keçi, %18'ini domuz ve %4'ünü manda oluşturduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.1).

2019 yılı itibariyle ülkelerin sığır varlığı incelendiğinde; Brezilya 214 659 840 baş ile birinci sırada yer alırken, Hindistan 193 462 871 baş ikinci sırada ve ABD 94 804 700 baş ile üçüncü sırada olup, Türkiye 17 042 506 adet sığır varlığı ile 21. sırada yer almaktadır. 2017 yılı itibariyle; Çin 163 489 600 baş koyun varlığıyla birinci sırada yer alırken, 74 260 615 baş koyun varlığı ile Hindistan ikinci sırada ve 65 755 408 baş koyun varlığı ile Avustralya üçüncü sırada olup, Türkiye 35 194 972 baş koyun varlığı ile 8. sırada yer almaktadır (Anonim, 2021b).

4.1.2. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Miktarı ve Değeri

1980 yılında dünyada hayvan türlerine göre ithal edilen hayvan sayısı; 33 519 baş manda, 6 626 151 baş sığır, 15 881 281 baş koyun, 1 018 477 baş keçi

ve 10 508 484 baş domuzdur (Çizelge 4.2). İthal edilen canlı hayvanların %46.5'ini koyun, %30.9'unu domuz, %19.5'ini sığır, %3,0'ını keçi ve %1'ini ise manda oluşturmaktadır.

Çizelge 4.2. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Miktarı (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Domuz
1980	33 519	6 626 151	15 811 281	1 018 477	10 508 484
1985	45 359	6 604 143	18 278 837	1 183 681	10 229 805
1990	31 285	8 215 949	18 308 918	2 162 881	13 252 574
1995	9 327	9 727 461	19 870 342	4 372 203	13 315 078
2000	55 549	8 731 547	16 121 593	3 826 228	15 827 179
2005	53 951	8 120 390	16 717 944	4 076 537	23 914 036
2010	40 009	10 694 311	15 029 553	5 265 758	33 659 482
2011	82 470	10 324 659	15 227 632	5 851 917	34 826 870
2012	177 716	10 139 567	15 382 545	5 962 246	37 201 417
2013	141 678	11 022 746	15 315 290	4 585 660	36 867 565
2014	282 510	10 977 646	15 609 983	6 042 626	38 560 780
2015	190 822	10 461 428	16 062 945	6 124 744	39 548 940
2016	304 763	10 119 724	16 905 179	5 927 160	40 459 185
2017	247 112	11 339 855	16 369 994	5 061 066	41 997 752
2018	220 215	12 387 857	14 604 121	4 551 362	43 149 835
2019	266 793	12 664 779	14 574 348	4 232 282	38 906 697

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 döneminde dünyada canlı hayvan ithalat miktarı baş cinsinden sığırda yaklaşık 1,91, keçide 4,16, domuzda 3,70, mandada 7,96 kat artış gösterirken koyunda aksine bir miktar azalmıştır (Çizelge 4.2).

2018-2019 yıllarında ithalat miktarı değişimlerini incelediğimizde manda %21.15, sığır %2.24 artarken, koyun %3.20, keçi %7.01, domuz ise %9.83 azalmıştır.

1980 yılında canlı hayvan ithalat değerlerinin; %58.83'ünü 3 080 005 000 USD ile sığır, %21.65'ini 1 133 719 000 USD ile domuz, %18.49'unu 967 912 000

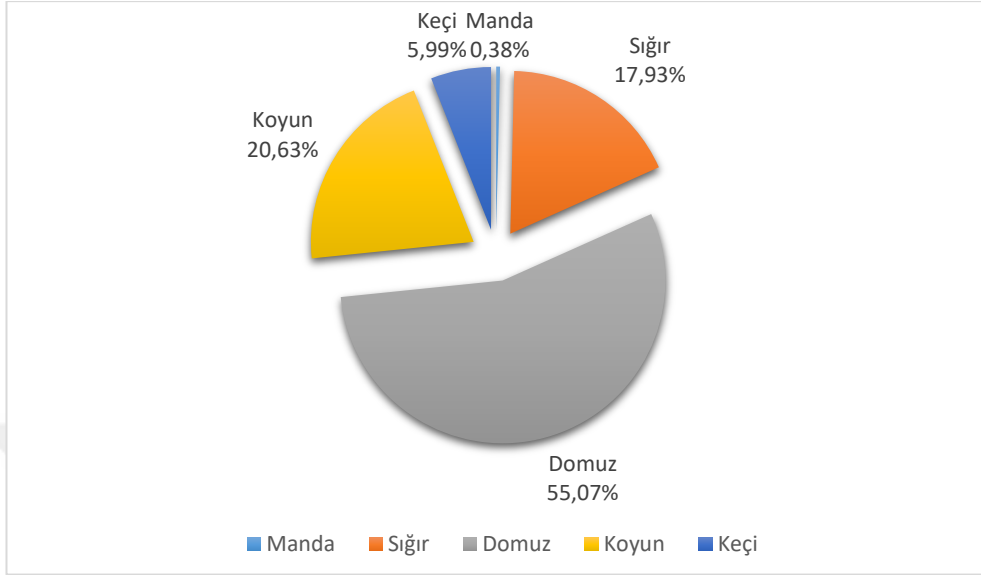
USD ile koyun, %0.8'ini 44 810 000 USD ile keçi ve %0.15'ini 8 290 000 USD ile manda oluşturmaktadır.

Çizelge 4.3. Dünyada Canlı Hayvan İthalat Değeri (1000 USD)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Domuz
1980	8 290	3 080 005	967 912	44 810	1 133 719
1985	14 946	2 595 991	992 537	51 443	937 924
1990	10 284	4 500 564	1 120 931	91 591	1 494 310
1995	2 863	5 464 127	1 053 350	150 879	1 497 894
2000	7 421	4 174 126	737 349	118 184	1 310 621
2005	6 800	4 679 473	1 254 374	203 869	2 456 560
2010	1 340	8 059 080	1 322 823	279 066	3 771 631
2011	2 752	8 881 529	1 525 554	340 432	4 191 805
2012	115 213	9 563 950	1 564 263	380 040	4 657 888
2013	72 261	9 445 090	1 655 463	356 617	4 845 855
2014	130 063	10 235 443	1 768 483	435 579	4 674 796
2015	118 460	8 962 843	1 760 551	514 867	3 530 941
2016	150 685	8 053 089	1 634 448	477 866	3 774 944
2017	162 237	9 126 477	1 719 651	327 153	4 451 346
2018	170 889	10 715 058	1 659 590	348 597	3 837 308
2019	251 345	10 012 152	1 662 753	345 832	4 063 432

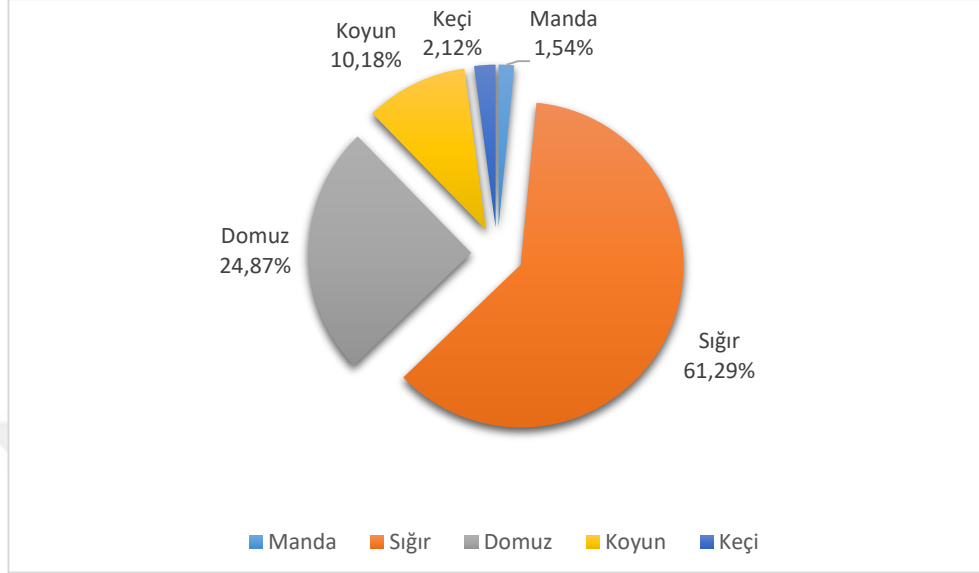
Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

2018-2019 yıllarında ithalat değeri değişimlerini incelediğimizde manda %47, domuz %5.89, koyun %0.2 artış gösterirken sığır %6.55, keçi %0.8 azalış göstermektedir.

Şekil 4.2. 2019 Yılı Irklara Göre Canlı Hayvan İthalat Miktarı (%)

2019 yılında dünyada hayvan ırklarına göre ithal edilen hayvan sayısı; 266 793 baş manda, 12 664 779 baş sığır, 14 574 348 baş koyun 4 232 282 baş keçi ve 38 906 697 baş domuzdur. İthal edilen canlı hayvan miktarının; %55'i domuz, %20.6'sı koyun, %17.9'u sığır %6'sı keçi ve %0.38'i mandadan oluşmaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4.3. 2019 Yılı Irklara Göre Canlı Hayvan İthalat Değeri (%)

2019 yılında canlı hayvan ithalat değerlerinin %61,29' unu 10 012 152 000 USD ile sığır, %24.87 'sini 4 063 432 000 USD ile domuz, %10.18'ini 1 662 753 000 USD ile koyun, %2.12'sini 345 832 000 USD ile keçi %1,54'ünü 251 345 000 USD ile manda oluşturmuştur (Şekil 4.3).

2019 yılı sığır ithalatı yapan ülkelerden; ABD 1 808 159 000 \$'lık pay ve 2 044 470 baş ile ilk sırada yer alırken, İtalya 1 412 914 \$ ve 1 083 142 baş ile ikinci ve Türkiye 672 341 000 \$ ve 547 950 baş ile üçüncü sırada yer almaktadır. 2019 yılı koyun ithalatı yapan ülkelerden; Suudi Arabistan 565 851 000 \$ pay ve 4 734 471 baş ile ilk sırada yer alırken, Kuveyt 189 426 000 \$ ve 537 269 baş ile ikinci ve Libya 157 561 000 \$ ve 1 037 103 baş ile üçüncü sırada yer almakta olup, Türkiye 13 525 000 \$ ile 21. sırada yer almaktadır (Anonim, 2021c).

4.1.3. Dünyada Canlı Hayvan İhracat Miktarı ve Değeri

1980 yılında dünyada hayvan ırklarına göre ihraç edilen hayvan sayısının; 16 427 593 baş ile %45.55'ini koyun, 10 537 143 baş ile %29.21 ini domuz, 7 071

173 baş ile %19.42'ini sığır, 2 068 128 baş ile %5.73'ünü keçi ve 23737 baş ile %0.062'sini manda oluşturmaktadır (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. 1980-2019 Yılları Dünya Canlı Hayvan İhracat Miktarı (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Domuz
1980	23 737	7 007 173	16 427 593	2 068 128	10 537 143
1985	6 429	6 395 363	16 626 285	2 276 615	10 034 443
1990	33 381	7 971 806	19 032 763	2 013 900	12 902 228
1995	9 418	10 336 851	20 627 856	4 367 671	13 976 688
2000	55 615	9 383 245	16 083 988	3 701 647	15 747 091
2005	51 311	8 316 331	17 032 915	4 182 758	24 270 289
2010	39 969	10 9307 50	15 169 251	5 281 639	35 121 992
2011	82 470	10 409 329	15 234 284	5 879 101	35 346 197
2012	178 027	10 228 282	15 574 578	5 698 928	37 154 844
2013	151 731	10 818 306	16 372 996	4 493 766	38 577 345
2014	203 713	10 897 041	15 776 824	6 068 689	39 399 213
2015	19 858	10 431 718	17 564 586	5 795 834	38 455 440
2016	298 841	10 059 243	17 544 338	5 919 440	39 018 804
2017	215 237	10 798 567	16 627 168	5 075 329	43 963 678
2018	228 851	11 512 856	15 228 504	4 467 096	44 042 748
2019	276 689	11 622 925	14 233 593	4 656 603	44 315 175

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 yılları arasındaki dönem incelendiğinde manda ihracat miktarının baş cinsinden 11,66 kat, sığır ihracat miktarının 1,66 kat, keçi ihracat miktarının 2,251 kat, domuz miktarının 4,21 kat arttığı, buna karşılık koyun ihracatının bir miktar azaldığı anlaşılmaktadır (Çizelge 4.4).

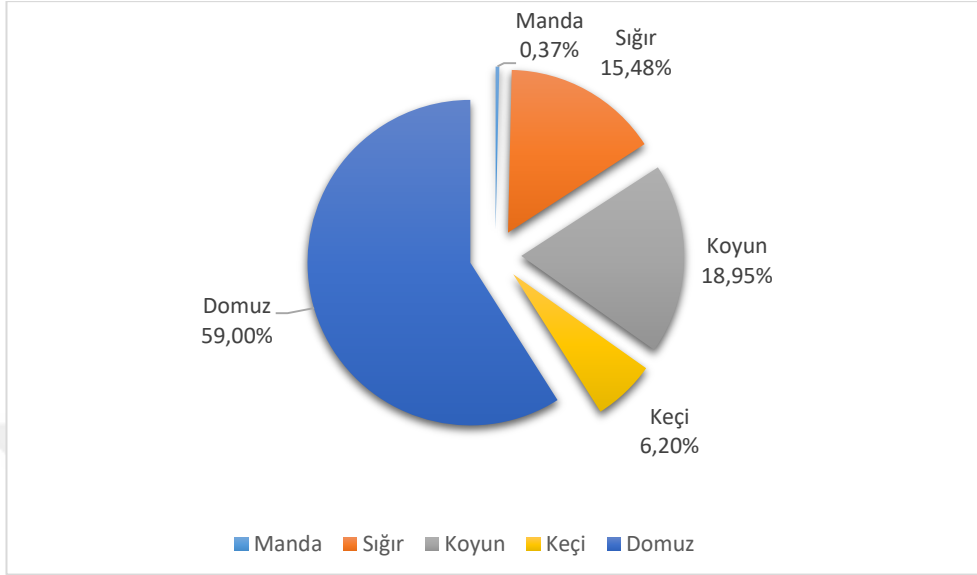
1980 yılında ırklara göre ihracat değerlerine bakarsak, toplam ihracat değerinin 3 127 763 000 USD ile %60.9' unu sığır, 1 117 634 000 USD ile %21.76'sını domuz, 803 259 000 USD ile %15.6'sını koyun, 78 079 000 USD ile %1.42'sini keçi ve 698 000 USD ile %0.16'sını manda oluşturmaktadır (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. 1980-2019 Yılları Dünya Canlı Hayvan İhracat Değeri (1000 USD)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Domuz
1980	8 698	3 127 763	803 259	78 079	1 117 634
1985	2 402	2 407 569	713 148	104 403	881 640
1990	11 150	4 252 132	1 155 677	99 966	1 444 544
1995	2 126	5 594 729	963 327	141 852	1 599 223
2000	7 482	4 288 981	618 097	106 311	1 349 953
2005	4 971	5 083 168	1 131 535	163 465	2 512 015
2010	1 378	7 563 915	1 378 840	247 869	3 940 855
2011	2 457	8 391 854	1 528 892	303 475	4 323 504
2012	58 510	8 890 544	1 563 944	296 481	4 735 146
2013	67 523	8 736 453	1 681 812	322 620	5 029 732
2014	88 825	9 605 834	1 785 983	415 198	4 842 610
2015	93 417	8 604 054	1 730 845	438 038	3 445 101
2016	121 170	7 933 683	1 688 680	454 772	3 833 104
2017	119 937	8 649 635	1 738 483	369 666	4 553 545
2018	179 642	9 673 587	1 529 525	392 438	3 951 637
2019	228 340	9 277 987	1 554 922	420 469	4 396 934

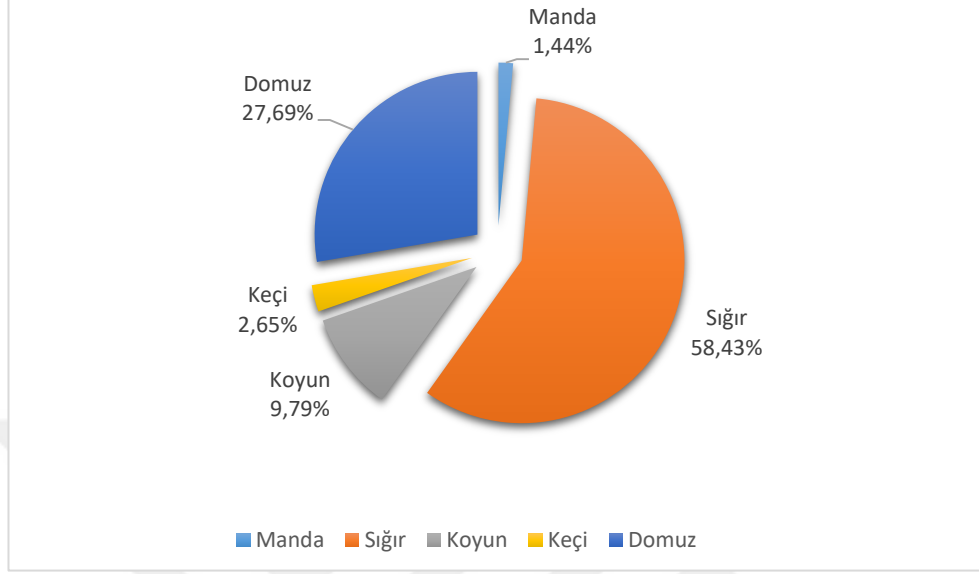
Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

2018-2019 yılları arasında ihracat miktarları incelendiğinde manda %20,9, keçi %4,24, sığır %0,9, domuz %0,61 artış gösterirken koyun %6,53 azalış göstermiştir. 2018-2019 yıllarında ihracat değeri olarak manda %27,1, domuz %11,26, keçi %7,14, koyun %1,66 artış gösterirken sığır %4 azalma göstermiştir.

Şekil 4.4. 2019 Yılı Dünya Canlı Hayvan İhracatının Türlere Göre Dağılımı (%)

2019 yılında dünya hayvan ırklarına göre ihraç edilen hayvan sayısı 276 689 baş manda, 11 622 925 baş sığır, 14 233 593 baş koyun, 4 656 603 baş keçi ve 44 315 175 baş domuzdur. İhracatı gerçekleştirilen hayvan miktarının %59'u domuz, %18.9 'u koyun, %15.49'u sığır, %6.2 si keçi ve %0.37'si manda olarak dağılım göstermiştir (Şekil 4.4).

Şekil 4.5. 2019 Yılı Dünya Canlı Hayvan İhracat Değerinin Türlere Göre Dağılımı (%)

2019 yılı canlı hayvan ihracat değerlerinin %58.4'ünü 9 277 987 000 USD ile sığır, %27.7'sini 4 396 934 000 USD ile domuz, %9.8 'ini 1 554 922 000 USD ile koyun, %2.6'sını 420 469 000 USD ile keçi ve %1.44'ünü 228 340 000 USD ile manda oluşturmaktadır (Şekil 4.5).

2019 yılında sığır ihracatı yapan ülkelerden; Fransa 1 660 457 000 \$ ve 1 616 152 baş ile ilk sırada yer alırken, Avusturalya 1 240 645 000 \$ ve 1 340 055 baş ile ikinci ve Kanada 925 243 000 \$ ve 725 009 baş ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise 3 534 000 \$ ve 3 805 baş ile 57.sırada yer almaktadır. 2019 yılında koyun ihracatı yapan ülkelerden; Sudan 386 207 000 \$ ve 3 467 522 baş ile ilk sırada yer alırken, Romanya 253 951 000 \$ ve 2 892 141 baş ile ikinci ve İspanya 165 925 000 \$ ve 1 429 288 baş ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise 28 601 000 \$ ve 244 326 baş ile 10.sırada yer almaktadır (Anonim, 2021d).

4.1.4. Dünyada Kırmızı Et Üretimi

Küresel kırmızı et sektörü, gelişmiş bir endüstridir. Ülkeler arası et ticaretini; her ülkenin farklı kaynak yapısı, et seçiminde tüketici tercihi, ülke içi sanayi yapısı belirlemektedir. Düşük maliyetli et üretimi yapan ülkeler dünya ticaretinde rekabet etme avantajına sahiptir (Anonim, 2018b).

1980 yılında dünya genelinde kırmızı et statüsünde kesilen hayvan sayısı toplamda 1 543 604 401 baş olup bunun %49'unu 755 958 071 baş ile domuz, %24.2'sini 384 368 583 baş ile koyun, %15.2'sini 234 951 136 baş ile sığır, %10.12'sini 156 354 948 baş ile keçi ve %0.77'sini 11 971 663 baş ile manda oluşturmuştur.

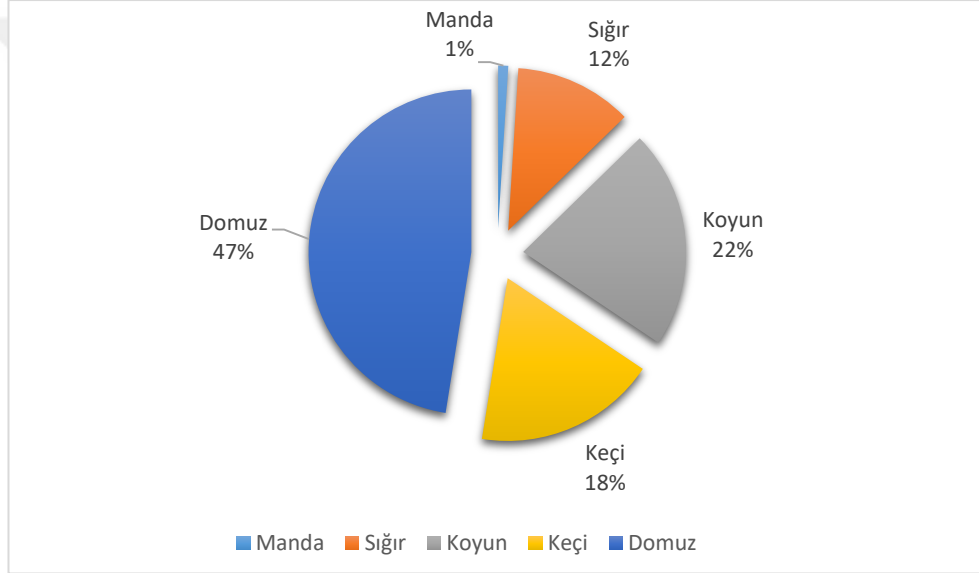
Çizelge 4.6. Dünyada Türlerine Göre Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Domuz	Koyun	Keçi
1980	11 971 663	234 951 136	755 958 071	384 368 583	156 354 948
1985	14 285 865	246 800 188	814 982 639	423 456 711	179 936 789
1990	16 265 642	254 310 726	917 396 200	464 354 283	228 216 124
1995	19 185 255	259 497 506	1 001 047 455	478 231 565	270 984 329
2000	20 484 008	271 922 343	1 098 910 474	494 114 050	316 079 634
2005	21 280 714	283 350 847	1 189 973 488	513 632 355	378 427 966
2010	25 783 012	291 323 273	1 381 614 129	519 471 377	418 832 418
2011	26 016 715	290 183 002	1 385 668 653	512 652 022	421 560 262
2012	26 485 095	292 993 164	1 426 003 719	525 325 979	426 453 370
2013	26 117 661	297 490 008	1 450 049 334	540 996 870	434 560 867
2014	26 315 329	297 800 473	1 467 866 190	556 039 260	463 133 734
2015	26 359 309	293 211 741	1 484 798 400	562 520 725	473 620 271
2016	26 490 909	293 130 710	1 480 033 104	571 791 580	486 353 503
2017	26 695 252	289 332 089	1 486 660 435	588 295 669	477 814 170
2018	27 610 906	295 541 397	1 496 492 814	596 676 577	488 892 317
2019	27 692 388	324 518 029	1 316 765 380	602 319 130	502 808 495

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 yılları arasındaki dönemi incelediğimizde kesilen manda sayısının 2,31 kat, kesilen sığır sayısının 1,38 kat, kesilen domuz sayısının 1,74 kat, kesilen koyun sayısının 1,57 kat, kesilen keçi sayısının ise 3,22 kat arttığı anlaşılmaktadır (Çizelge 4.6).

2018-2019 döneminde ise dünya genelinde kesilen baş sayısı %4.51 azalarak 290 521 401 başa gerilemiştir. Bu yıllarda manda %0.3, sığır %9.8, keçi %2.8, koyun %0.94 artış gösterirken domuz %12.1 azalış göstermiştir.

Şekil 4.6. 2019 Yılı Dünyada Kesilen Hayvan Sayısının Türlerine Göre Dağılımı (%)

2019 yılında dünyada kesilen hayvan sayılarının 27 692 388 baş ile %1'ini manda, 324 518 029 baş ile %12'sini sığır, 1 316 765 380 baş ile %47'sini domuz, 602 319 130 baş ile %22'sini koyun ve 502 808 495 baş ile keçi oluşturmaktadır (Şekil 4.6).

Dünya genelinde 1980 yılında üretilen kırmızı et miktarı 107 186 639 ton olup bu miktarın %49.1'ini 52 674 296 baş ile domuz, %42.5'sini 45 565 944 baş

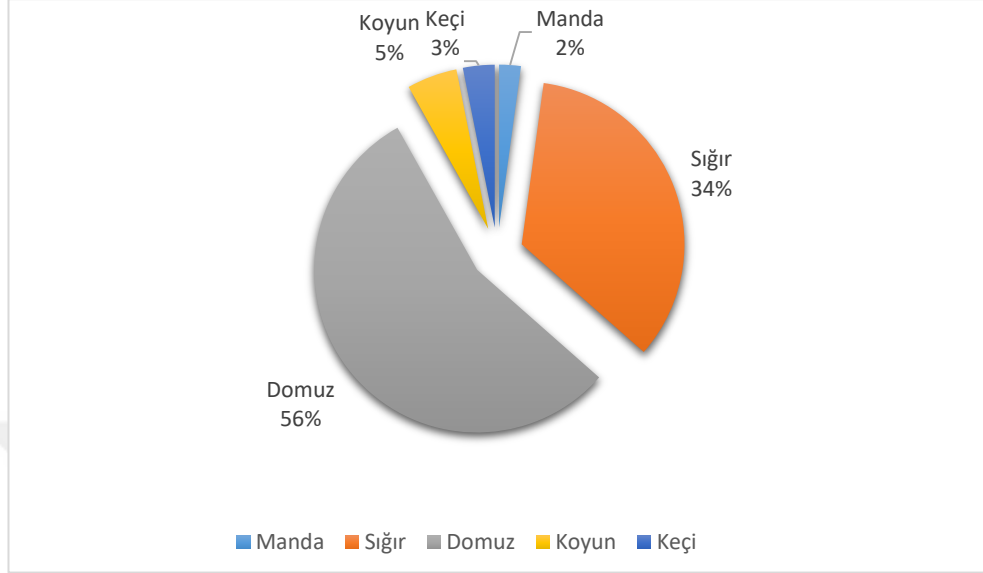
ile sığır, %5.2'sini 56 46954 ile koyun, %1.57'sini 1 693 540 baş ile keçi ve %1.49'unu 1 605 905 baş ile manda oluşturmaktadır.

Çizelge 4.7. Dünya Hayvan Türlerine Göre Kırmızı Et Üretimi (Ton)

Yıllar	Manda	Sığır	Domuz	Koyun	Keçi
1980	1 605 905	45 565 944	52 674 296	5 646 954	1 693 540
1985	1 995 971	49 306 824	59 965 523	6 101 586	2 027 629
1990	2 266 850	53 028 463	69 699 159	7 032 989	2 665 888
1995	2 712 295	52 660 843	83 962 172	7 228 888	3 317 908
2000	3 014 411	55 832 379	89 757 721	7 717 166	3 879 275
2005	3 311 511	59 105 680	98 667 213	8 123 824	4 680 866
2010	3 901 558	62 646 774	108 824 610	8 483 432	5 188 378
2011	3 922 550	62 365 818	109 472 666	8 574 566	5 159 499
2012	3 954 639	62 930 978	112 974 877	8 679 881	5 251 436
2013	3 987 554	63 961 185	114 945 828	8 922 718	5 375 373
2014	4 000 318	64 367 040	117 078 158	9 175 899	5 510 082
2015	4 028 373	63 847 528	119 362 626	9 437 953	5 647 780
2016	4 015 875	64 358 236	118 787 713	9 582 755	5 780 208
2017	4 148 116	65 591 737	119 789 592	9 669 622	6 021 595
2018	4 282 242	67 320 903	120 959 663	9 820 427	6 116 114
2019	4 290 212	68 313 894	110 109 940	9 922 238	6 252 564

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 yılları arasındaki dönemde manda eti üretimi 2,67 kat, sığır eti üretimi 1,50 kat, domuz eti üretimi 2,09 kat, koyun eti üretimi 1,76 kat, keçi eti üretimi ise 3,69 kat artmıştır (Çizelge 4.7).

Şekil 4.7. 2019 Yılı Dünya Kırmızı Et Üretiminin Türlerine Göre Dağılımı (%)

2019 yılında dünyada hayvan türlerinden elde edilen kırmızı et miktarını 4 290 212 ton ile %2'sini manda, 68 313 894 ton ile %34'ünü sığır, 110 109 940 ton ile %56'sını domuz, 9 922 238 ton ile %5'ini koyun ve 6 252 564 ton ile %3'ünü keçi oluşturmaktadır (Şekil 4.7).

2019 yılı itibarıyla dünya toplam sığır eti üretimi 68 313 894 tondur. 2019 yılı dünya sığır eti üretiminin 12 348 749 tonunu gerçekleştiren ABD sığır eti üretimde birinci sırada yer alırken, Brezilya 10 200 000 ton ile ikinci, Çin 5 931 375 ton üçüncü ve Türkiye 1 075 479 ton ile 12. sırada yer almaktadır. 2019 yılı dünya koyun eti üretiminin 2 467 645 tonunu gerçekleştiren Çin koyun eti üretimde birinci sırada yer alırken, Avustralya 731 837 ton ile ikinci, Yeni Zelanda 449 036 ton ile üçüncü ve Türkiye 389 380 ton ile 4. sırada yer almaktadır (Anonim, 2021e).

4.1.5. Dünyada Kırmızı Et İthalat Miktarı ve Değeri

Dünya genelinde 1980 yılında kırmızı et ithalat miktarı toplamda 6 253 992 ton olurken bu miktarın %47'sini 4 117 302 ton ile büyükbaş, %24'ünü 2 136 690 ton küçükbaş %29'unu ise 2 588 113 ton ile domuz eti oluşturmuştur. (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. Dünya Kırmızı Et İthalat Miktarı (Ton)

Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Domuz Eti	Toplam
1980	4 117 302	2 136 690	2 588 113	8 842 105
1985	4 507 267	2 744 606	3 412 123	10 663 996
1990	5 755 674	3 287 923	4 232 254	13 275 851
1995	6 445 381	2 755 832	5 629 028	14 830 241
2000	7 269 730	3 543 699	7 869 008	18 682 437
2005	8 333 227	4 464 868	10 935 009	23 733 104
2010	9 079 448	5 009 227	14 738 032	28 826 707
2011	9 143 369	5 058 887	15 761 708	29 963 964
2012	9 325 344	6 184 054	15 588 515	31 097 913
2013	10 293 962	6 162 278	15 636 838	32 093 078
2014	11 728 361	6 628 329	16 055 067	34 411 757
2015	11 679 199	6 674 722	16 349 224	34 703 145
2016	11 597 531	7 197 821	17 994 826	36 790 178
2017	12 387 905	7 329 158	18 320 997	38 038 060
2018	13 494 584	7 412 163	18 168 559	39 075 306
2019	14 361 642	7 758 573	18 611 403	40 731 618

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

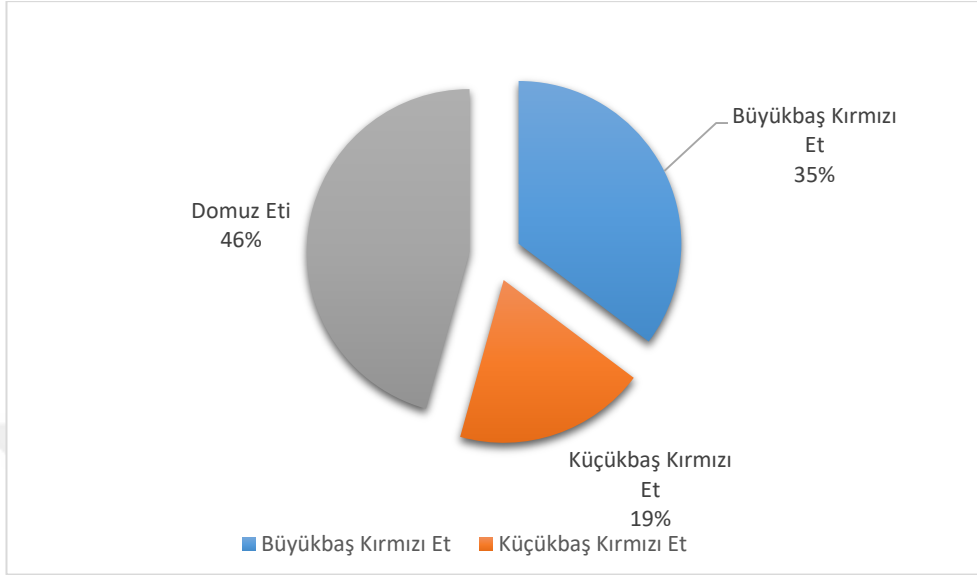
1980-2019 yılları arasındaki dönem incelendiğinde toplam kırmızı et ithalat miktarının 4,61 kat, büyükbaş kırmızı et ithalat miktarının 3,49 kat, küçükbaş kırmızı et ithalat miktarının 3,63 kat ve domuz eti ithalat miktarının ise 7,19 kat artış gösterdiği anlaşılmaktadır (Çizelge 4.8).

1980 yılı için dünya genelinde kırmızı et ithalat değeri toplamda 14 748 682 000 USD iken bu değerin %48'ini 9 894 455 000 USD ile büyükbaş, %23'ünü 4 854 227 000 USD ile küçükbaş %29'unu 5 960 915 000 USD ile domuz eti oluşturmaktadır (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. Dünya Kırmızı Et İthalat Değerleri (1000 USD)

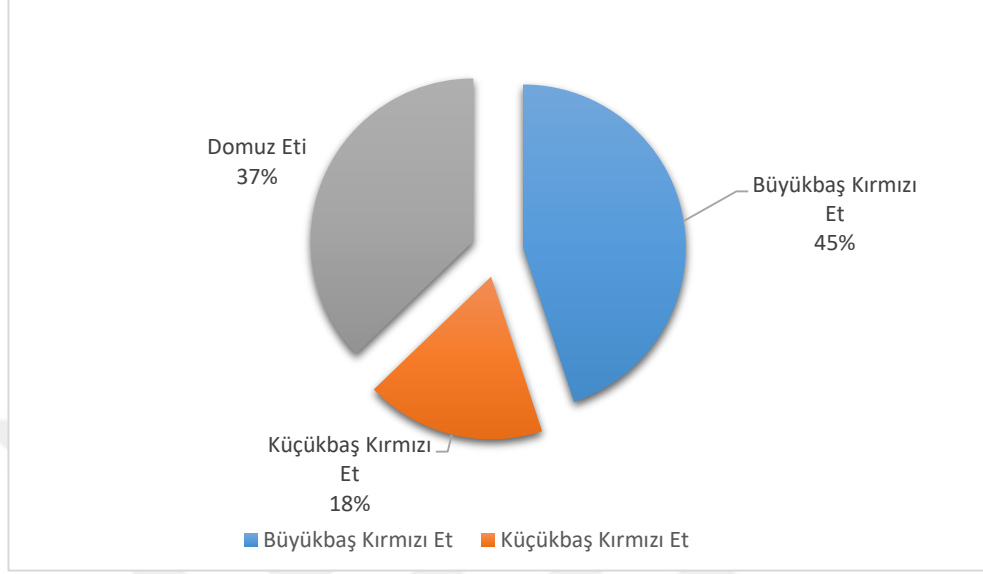
Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Domuz Eti	Toplam
1980	9 894 455	4 854 227	5 960 915	20 709 597
1985	8 250 919	4 877 560	5 896 087	19 024 566
1990	15 980 673	9 315 213	11 778 491	37 074 377
1995	17 341 731	6 304 482	14 961 240	38 607 453
2000	15 407 170	6 095 909	14 620 682	36 123 761
2005	22 150 718	10 937 376	25 664 584	58 752 678
2010	32 914 536	14 312 603	36 972 591	84 199 730
2011	38 738 159	16 445 595	43 620 406	98 804 160
2012	39 796 411	18 872 440	44 811 708	103 480 559
2013	44 203 027	19 591 388	45 254 383	109 048 798
2014	49 444 503	21 107 617	46 550 563	117 102 683
2015	47 423 703	17 213 313	38 619 152	103 256 168
2016	44 397 499	18 095 465	42 242 561	104 735 525
2017	48 570 755	20 389 804	45 859 603	114 820 162
2018	54 486 229	20 245 192	44 275 787	119 007 208
2019	57 598 552	22 932 289	47 689 615	128 220 459

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

Şekil 4.8. 2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İthalat Miktarlarının Türlerine Göre Dağılımı (%)

2019 yılı Dünya kırmızı et ithalat miktarı toplam 22 120 215 tondur. Bu miktarın %35'ini 14 361 642 ton ile büyükbaş, %19'unu 7 758 573 ton ile küçükbaş, %46'sını 18 611 403 ton ile domuz eti oluşturmaktadır (Çizelge 4.8).

Şekil 4.9. 2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İthalat Değerlerinin Türlere Göre Dağılımı (%)

2019 yılı Dünya kırmızı et ithalat değeri toplam 80 530 841 000 USD'dir. Bu miktarın %45'ini 57 598 552 000 USD ile büyükbaş, %18'ini 22 932 289 USD ile küçükbaş, %37'sini 47 689 615 000 USD ile domuz eti oluşturmaktadır (Çizelge 4.9).

4.1.6. Dünyada Kırmızı Et İhracat Miktarı ve Değeri

Dünya genelinde 1980 yılında üretilen kırmızı et ihracat miktarı toplamda 7 631 358 ton olurken bu miktarın %56'sını 4 280 138 ton ile büyükbaş, %10'unu 777 333 ton küçükbaş, %34'ünü ise 2 573 887 ton ile domuz eti oluşturmaktadır (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10. Dünya Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton)

Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Domuz	Toplam
1980	4 280 138	777 333	2 573 887	7 631 358
1985	4 513 069	818 752	3 438 403	8 770 224
1990	5 594 906	828 715	4 167 018	10 590 639
1995	6 797 909	876 027	5 470 444	13 144 380
2000	7 320 173	959 176	7 105 426	15 384 775
2005	8 835 129	1 010 305	10 331 027	20 176 461
2010	9 936 122	1 019 477	13 163 643	24 119 242
2011	10 038 831	877 657	14 217 509	25 133 997
2012	10 191 165	1 034 007	14 025 371	25 250 543
2013	11 169 425	1 207 167	13 982 635	26 359 227
2014	13 290 828	1 273 046	16 968 627	31 532 501
2015	13 121 093	1 205 601	17 246 216	31 572 910
2016	12 972 169	1 165 444	18 662 350	32 799 963
2017	13 538 531	1 239 068	18 994 316	33 771 915
2018	14 366 590	1 307 135	18 649 758	34 323 483
2019	15 373 670	1 321 934	19 109 108	35 804 712

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

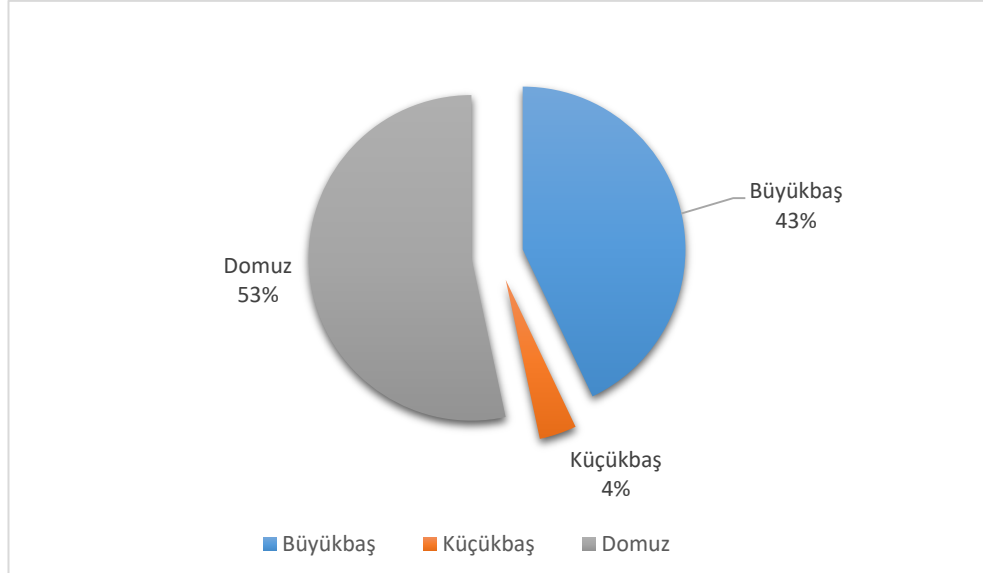
1980-2019 yılları arasındaki dönem incelendiğinde toplam kırmızı et ihracat miktarının 4,69 kat, büyükbaş kırmızı et ihracat miktarının 3,59 kat, küçükbaş kırmızı et ihracat miktarının 1,70 kat ve domuz eti ihracat miktarının ise 7,42 kat artış gösterdiği anlaşılmaktadır (Çizelge 4.10).

1980 yılı için dünya genelinde kırmızı et ihracat değeri toplamda 17 134 639 USD iken bu değer %57'sini 9 745 754 000 USD ile büyükbaş, %8'ini 1 368 790 000 USD ile küçükbaş, %35'ini 6 020 095 000 USD ile domuz eti oluşturmaktadır (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11. Dünya Kırmızı Et İhracat Değerleri (1000 USD).

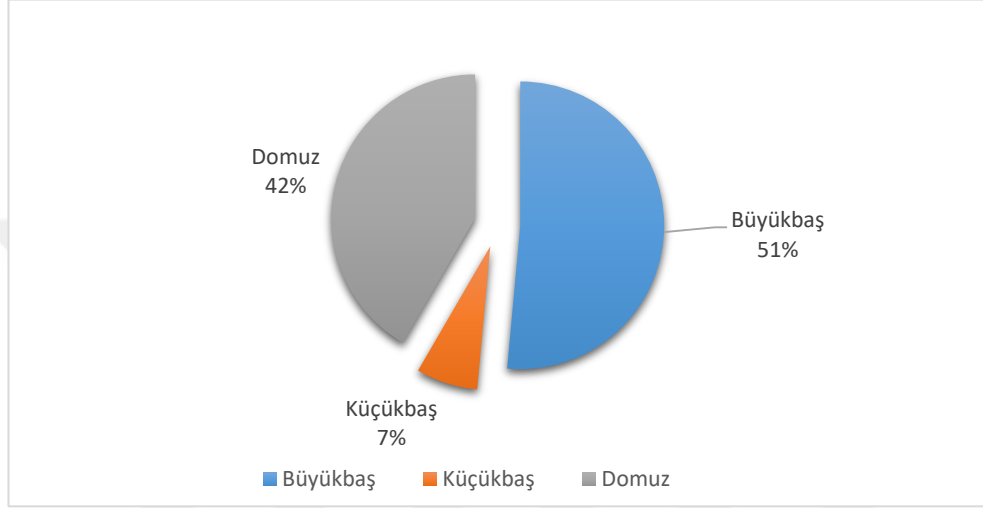
Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Domuz	Toplam
1980	9 745 754	1 368 790	6 020 095	17 134 639
1985	7 531 586	1 164 024	5 908 139	14 603 749
1990	14 584 037	1 744 797	11 554 062	27 882 896
1995	17 368 721	2 022 729	15 026 244	34 417 694
2000	15 400 794	2 114 279	13 482 155	30 997 228
2005	23 269 290	4 085 585	24 701 697	52 056 572
2010	35 190 594	5 365 749	34 761 074	75 317 417
2011	41 331 477	5 762 497	41 143 494	88 237 468
2012	42 663 519	5 939 705	41 793 249	90 396 473
2013	45 961 934	6 458 179	42 979 384	95 399 497
2014	54 476 787	7 327 673	47 343 892	109 148 352
2015	50 272 978	6 329 718	39 008 983	95 611 679
2016	47 534 867	5 842 275	42 484 153	95 861 295
2017	52 206 982	7 204 600	47 020 688	106 432 270
2018	56 969 717	7 979 394	44 865 204	109 814 315
2019	59 737 050	8 034 372	48 317 965	116 089 387

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

Şekil 4.10. 2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İhracat Miktarlarının Türlerine Göre Dağılımı (%)

2019 yılı Dünya kırmızı et ihracat miktarı toplam 35 804 712 tondur. Bu miktarın %43'ünü 15 373 670 ton ile büyükbaş, %4'ünü 1 321 934 ton ile küçükbaş, %53'ünü 19 109 108 ton ile domuz eti oluşturmaktadır.

Şekil 4.11. 2019 Yılı Dünya Kırmızı Et İhracat Değerlerinin Türlerine Göre Dağılımı (%)

2019 yılı Dünya kırmızı et ihracat değeri toplam 116 089 387 000 USD'dir. Bu miktarın %51'ini 59 737 050 000 USD ile Büyükbaş, %7'sini 8 034 372 000 USD ile Küçükbaş, %42'sini 48 317 965 000 USD ile Domuz eti oluşturmaktadır (Şekil 4.11).

4.2. Türkiye'de Canlı Hayvan Varlığı ve Kırmızı Et Sektörü

4.2.1. Türkiye'de Canlı Hayvan Varlığı

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ana geçim kaynağı tarımdır. Bu sebeple kırsalda yaşayan nüfus miktarı kentte yaşayan nüfustan fazlaydı. Ülke genel durum itibariyle yaşanan savaşlar, savaşlar ile gelen salgınlar, kıtlık, toprak kayıpları gibi sebeplerin etkisi ile kötü bir durumun içerisindeydi. Türkiye'de o yıllarda içinde bulunulan bu kötü vaziyetten kurtulmak amacıyla çeşitli çalışmalar

yürütülmüştür. Hayvancılığın ülkenin iktisadi gelişimi açısından önemli olması o yıllarda hayvan ıslahına ağırlık verilmesini sağlamış bu sebeple hayvan ıslahını sağlamak için çeşitli kurumlar faaliyete girmiştir. Yine bu dönemde tarımda makineleşmenin önem kazanması ve etkisinin giderek artması sebebiyle çayır ve mera alanları büyük ölçüde tarım alanlarına dönüştürülmüştür. Çayır ve mera alanları 1935 yılında 44.3 milyon hektar iken, 1950 yılında %14,7 oranında azalarak 37,8 milyon hektara gerilemiştir. 1960 yılında toplam çayır ve mera alanı 28,6 milyon hektara düşmüştür (Anonim,2015a). Bu durum hayvansal üretime etkisini yoğun bir şekilde hissettirmiş, TÜİK verileri incelendiğinde üretimde azalma yaşandığı görülmüştür. Türkiye 1950’li yıllara geldiğinde 1952 yılında Et Balık Kurumu, 1955 yılında Yapağı ve Tiftik A.Ş., 1956 yılında Yem Sanayi A.Ş. ile 1965 yılında bir diğer kamu iktisadi teşebbüs olan Türkiye Süt Kurumu faaliyete girmiştir. 1955’li yıllara kadar durağan ve azalarak artış gösteren bir yapıya sahip olan hayvancılık üretim miktarları 1955 – 1980 yılları arasında artışı ve artışındaki istikrarı korumuştur.

24 Ocak 1980 kararları hayvancılıktaki var olan gidişatı sekteye uğratmıştır ve hayvancılık bu kararların etkisini yoğun bir şekilde hisseden sektör olmuştur. Bu kararlar ile devlet müdahaleci konumdan teşvik edici, destekleyici bir konuma evrilmiştir. İçerikte devletin makro boyuttaki problemlere müdahale edebileceğini mikro boyuttaki problemlerde daha çok piyasa mekanizmasının işlerliği ile çözüm üretilmesini, verilen kredilerin azaltılmasını, sübvansiyonların kaldırılmasını kapsamaktadır. Hayvancılık, uygulanan politikalardan ve alınan bu kararlardan kötü etkilenmiştir.

Hayvancılık sektörü insanların sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayan bu bağlamda korunması ve desteklenmesi gereken stratejik bir sektördür. Sektör istihdam ve katma değer yaratma gibi ekonomik; köyden kente göçün önlenmesi, çarpık kentleşmenin önüne geçmesi gibi sosyal fonksiyonları içermektedir.

Ekonomik bir fonksiyon olarak hayvancılık sektörü yem maliyetlerinin etkisini yoğun olarak hissetmektedir. Ulusal Süt Konseyinin yayınlamış olduğu verilere göre yem fiyatları kilogram başına 2018 yılının aralık ayını baz aldığımızda mısır silajı fiyatı 0.31 KRŞ olup, 2019 yılı aralık ayında 0.38 KRŞ olmuştur. Yonca kuru otu fiyatı 2018 yılı aralık ayında 0.91 KRŞ iken 2019 aralık ayında 1.03 KRŞ olmuştur. Saman fiyatı 2018 aralık ayında 0.58 KRŞ iken 2019 aralık ayında 0.74 KRŞ olmuştur. Süt yemi fiyatı 2018 aralık ayında 1.46 KRŞ iken 2019 yılı aralık ayında 1.56 KRŞ olmuştur. Yem maliyetlerindeki artış üreticinin maliyetlerini arttırması dolayısıyla üreticinin sektörde kalmasını zorlaştırmaktadır. Fiyatlardaki artış üreticinin hayvanları satmasına ya da kesime göndermesine sebep olmaktadır. Kesime giden hayvanların içerisinde süt hayvanlarının da olması hayvancılık sektöründe bir kısır döngüye yol açmakta ve ithalatın önünü açmaktadır.

Sosyal fonksiyon olan göç olgusu genel tanımıyla gelişmekte olan bir yerden gelişmiş olan bir yere hareket etmeyi ifade eder. Türkiye’de yaşayan insanlar kırdan kente göç ederek daha iyi olanaklara sahip olmayı amaçlarlar. Türkiye’de 1988-2019 dönemi için kentsel istihdam oranı, kırsal nüfusun toplam nüfustaki payı ve işsizlik oranı arasında bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de kentlerde istihdam olanaklarının arttırılmasının işsizlik oranını azaltması yönündeki olumlu etkisinin kırdan kente göç ile azaldığını göstermiştir. Diğer bir deyişle; kentte istihdam olanaklarının artması, kırdan kente göçe ivme kazandırmakta ve bu göç kentsel işsizliği arttırıcı etki yaratmaktadır. Bu bağlamda; işsizlikle mücadele politikaları yürütülürken; sadece kentte değil kırsalda da istihdam arttırıcı politikalar uygulanmalıdır. Kentsel istihdam arttırıcı politikaların, kırsal kalkınmaya yönelik politikalarla (kırsalda tarıma dayalı sanayinin kurulması, tarım dışı gelir olanaklarının arttırılması vb) birlikte uygulanması işsizliği azaltmak yönündeki politikaların etkinliğini arttıracaktır (Şahin ve ark., 2021).

Hayvancılık sektörü son yıllarda zorlu koşullar, artan maliyetler, sağlık ile ilgili günden güne artmakta olan bilinç düzeyi ve yaşanan teknolojik gelişmelerin

etkisiyle yönünü sentetik et diye tabir edilen laboratuvar koşullarında biyoteknoloji ile üretilen içerisindeki protein ve yağ oranı belirlenebilen etlere çevirmiştir. Hayvancılığın işletme bazında gerek kapladığı alan gerekse de çeşitli hayvan hastalıkları sebebi ile sentetik et önemli bir alternatif olarak gündemdeki yerini korumaktadır. İçeriğinde hangi besinin olacağı ve besin miktarının ayarlanabilmesi bununla birlikte kolay üretilebilir olması sentetik ete olan talebi arttırarak onun ucuzlamasına sebep olmaktadır.

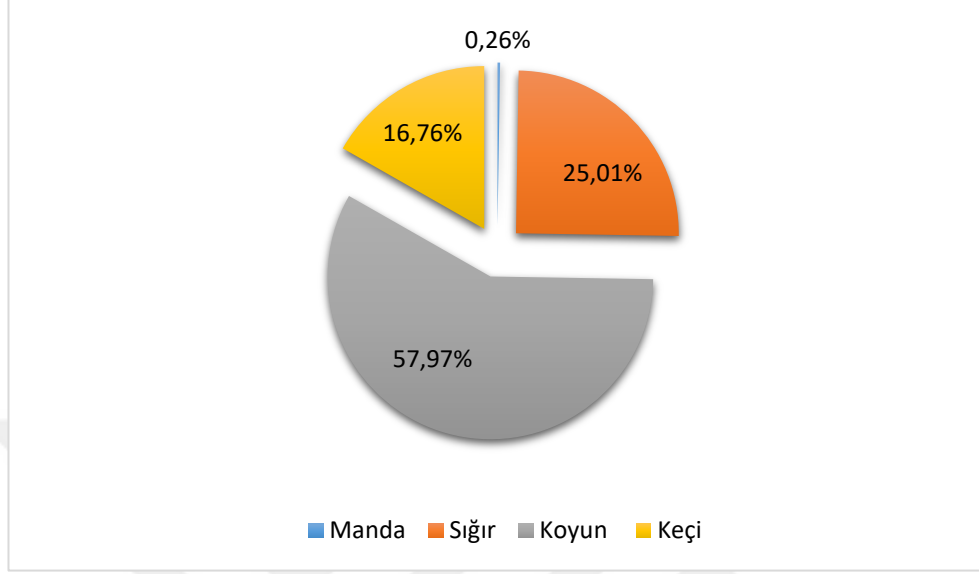
FAO'dan alınan verilere göre hayvancılık sektörü dünya üzerindeki arazilerin %30'unu, enerji ve suyun %8'ini geleneksel et üretimi için kullanmaktadır. Bununla birlikte sera gazı salınımlarının %8'i bu sebepten olmaktadır (Anonim, 2021a)

Çizelge 4.12. Türkiye'de Canlı Hayvan Varlığı (Baş).

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Tavuk
1980	1 040 000	15 567 000	46 026 000	18 775 008	53 709
1985	544 000	12 410 000	40 391 008	13 100 000	60 472
1990	429 000	12 173 000	43 647 008	11 942 000	64 078
1995	305 000	11 901 000	35 646 000	9 564 000	129 014
2000	165 000	11 054 000	30 256 000	7 774 000	258 168
2005	104 965	10 526 440	25 304 325	6 517 464	317 497
2010	84 726	11 369 800	23 089 691	6 293 233	234 918
2011	97 632	12 386 337	25 031 565	7 277 953	237 873
2012	107 435	13 914 912	27 425 233	8 357 286	253 712
2013	117 591	14 415 257	29 284 247	9 225 548	266 153
2014	122 114	14 223 109	31 140 244	10 344 936	293 728
2015	133 766	13 994 071	31 507 934	10 416 166	312 256
2016	142 073	14 080 155	30 983 933	10 345 299	329 011
2017	161 439	15 943 586	33 677 636	10 634 672	342 801
2018	178 397	17 042 506	35 194 972	10 922 427	353 561
2019	184 192	17 688 139	37 276 050	11 205 429	342 567
2020	188 771	18 426 219	42 712 580	12 350 811	-

Kaynak: TÜİK, Çeşitli Yıllar

1980 yılında toplam canlı hayvan varlığı 81 408 008 baştır. Bunun %1'ini 1 040 000 baş ile manda, %19'unu 15 567 000 baş ile sığır, %57'sini 46 026 000 baş ile koyun, %23'ünü ise 18 775 008 baş ile keçi oluşturmaktadır. 1980 – 2010 yılları arasında hayvan varlığı azalış eğilimindedir. 2010 yılında toplam canlı hayvan varlığı 40 837 450 baştır. Bunun %0.21'ini 84 726 baş ile manda, %27.84'ünü 11 369 800 baş ile sığır, %56.54'ünü 23 089 691 baş ile koyun, %15.41'ini 6 293 233 baş ile keçi oluşturmaktadır. 2010 yılından itibaren hayvan varlığı artışa geçmiştir. Bunda temel etken 2010 yılında Bakanlığın uygulamaya koyduğu ithalat kararıdır. TÜİK'ten ve FAO'dan elde edilen verilere göre 2010 yılında Türkiye'deki sığır varlığının %1.23'ü ithalat kanalıyla gelirken koyun varlığının ise %1.01'i ithalat kanalıyla gelmiştir. 2010 – 2020 yılları Türkiye canlı hayvan varlığı incelendiğinde toplam canlı hayvan varlığı %80 artarak 73 678 381 başa, manda varlığı %123 artarak 188 771 başa, sığır varlığı %62 artarak 18 426 219 başa, koyun varlığı %85 artarak 42 712 580 başa, keçi varlığı %96.26 artarak 12 350 811 başa yükselmiştir. 2019-2020 yılları değerlendirildiğinde manda %2.49, sığır %4.17, koyun %14.58, keçi ise %10.22'lik bir artış göstermiştir (Çizelge 4.12).

Şekil 4.12. 2020 Yılı Türkiye’de Canlı Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (%)

2020 yılı verileri incelendiğinde Türkiye toplam canlı hayvan varlığı 73 678 381 baştır. Bunun %0.26’sını 188 771 baş ile manda, %25.01’ini 18 426 219 baş ile sığır, %57.97’sini 42 712 580 baş ile koyun, %16.76’sını 12 350 811 baş ile keçi oluşturmaktadır. Veriler Türkiye’de hayvan varlığının sayısal olarak yeterli olduğunu ancak üretimden yeterli verimin alınmadığını gözler önüne sermektedir.

4.2.2. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Miktarı ve Değeri

FAO verileri incelendiğinde Türkiye’de 1980 yılında ithal edilen canlı hayvan miktarı toplamda 3521 baş ve 4 187 000 USD değerindedir. 1995 yılına kadar ithalat artış göstermiştir. 1995 yılında 471 993 baş ile 2010 yılı öncesindeki en yüksek ithalat miktarlarına ulaşmıştır. 1995 yılından itibaren düşüşe geçen ithalat miktarı 2010 yılında kadar 5000 başın altında seyretmiştir. Ayrıca 1980-2009 yılları arasında canlı hayvan ithalat miktarının %64.7’sini sığır, %35.2’ünü koyun ve kalanını manda ile keçi ırkı oluşturmaktadır.

Çizelge 4.13. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Miktarı (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Keçi	Koyun	Toplam
1980	-	3 521	-		3 521
1985	-	715	-	11 477	12 192
1990	1 128	181 870	-	7 103	190 101
1995	64	423 726	-	48 143	471 933
2000	-	1 449	9	-	1 458
2005	-	1 922	-		1 922
2010	-	140 045	155	234 819	375 019
2011	-	470 796	268	1 447 496	1 918 560
2012	-	471 571	440	405 186	877 197
2013	-	193 807	2 935	92 835	289 577
2014	358	50 072	1175	14 476	66 081
2015	288	203 077	690	2 387	206 442
2016	-	494 194	610	4 689	499 493
2017	-	895 810	-	280 669	1 176 479
2018	88	1 460 793	-	425 507	1 886 388
2019	-	547 950	1 614	137 495	139 109

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

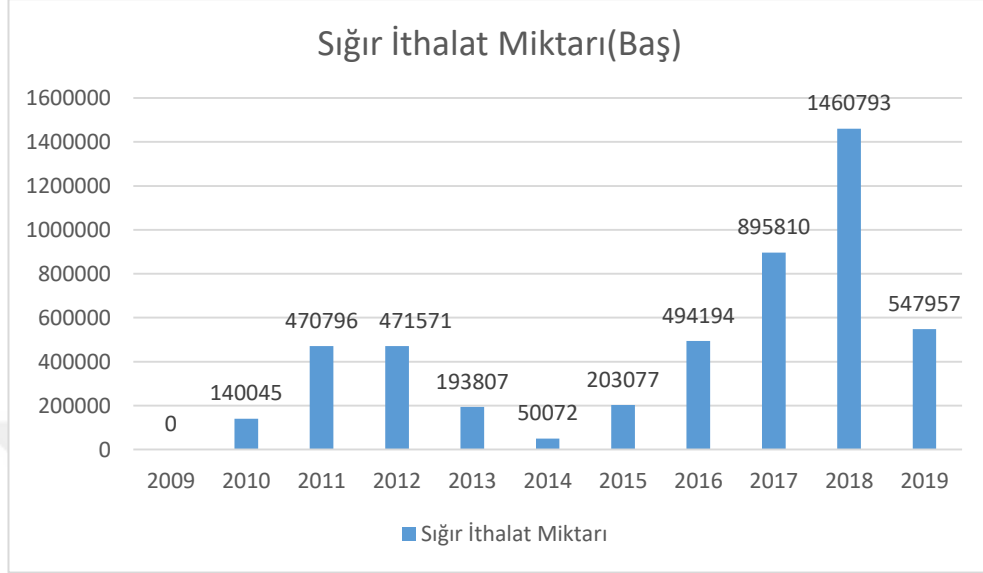
2009 yılından itibaren Bakanlığın almış olduğu ithalat kararı ile artışa geçen canlı hayvan ithalat miktarı 2 yıl içerisinde 92 kat artarak 1 918 560 başa ulaşmıştır ve 2011 yılında ithalat değeri 996 752 000 USD’ye ulaşmıştır. 2011-2015 yılları arasında tekrar düşen ithalat miktarı 2018 yılına kadar tekrar artarak 1 886 388 başa ulaşmıştır. 2018-2019 yılları arasında ithalat miktarı %92 azalmış olup 139 109 baş ve 13 687 000 USD değerindedir (Çizelge 4.13 ve Çizelge 4.14).

Çizelge 4.14. Türkiye’de Canlı Hayvan İthalat Değerleri (1000 USD)

Yıllar	Manda	Sığır	Keçi	Koyun	Toplam
1980	-	4 187	-	-	4 187
1985	-	371	-	388	759
1990	545	103 191	-	317	104 053
1995	57	330 200	-	2 183	332 440
2000	-	3 266	2	-	3 268
2005	-	3 854	-	-	3 854
2010	-	273 968	152	26 768	300 888
2011	-	848 736	298	147 718	996 752
2012	-	775 413	325	42 280	818 018
2013	-	300 758	1 470	14 217	316 445
2014	1 617	110 333	756	2 988	115 694
2015	1 034	298 797	436	522	300 789
2016	-	587 384	260	715	588 359
2017	-	1 159 875	-	37 313	1 197 188
2018	257	1 692 089	-	62 538	1 754 884
2019	-	672 341	162	13 525	13 687

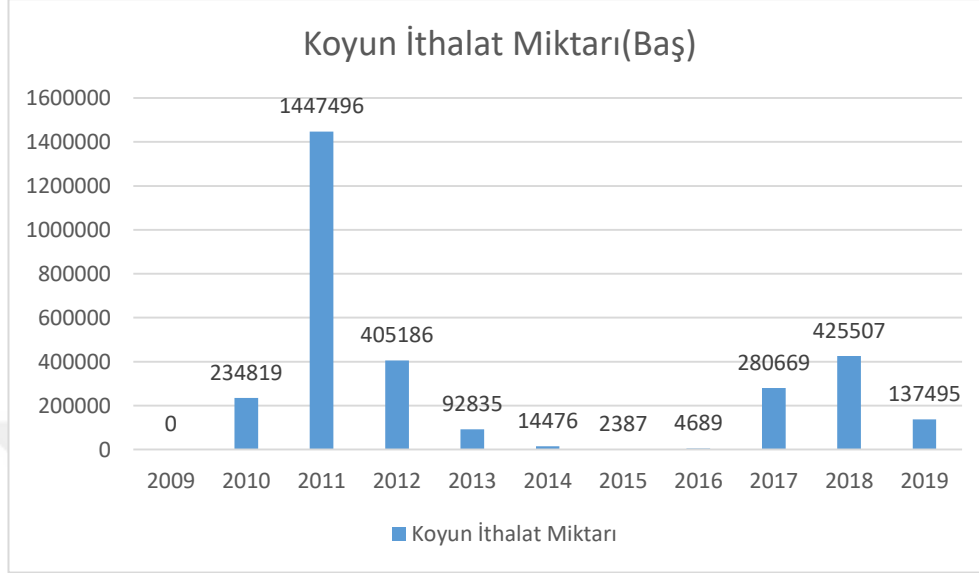
Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

FAO verileri incelendiğinde Türkiye’de sığır ithalatının 2009-2011 ve 2014-2018 yıllarında artan 2012-2014 ve 2019 yıllarında azalan bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Son 10 yıl içerisinde en çok sığır ithalatı 2018 yılında yapılmıştır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Sığır İthalat Miktarı (Baş)

Canlı koyun ithalatı ise 2009-2011 ve 2016-2018 yıllarında artan, 2012-2015 ve 2019 yıllarında azalan bir seyir izlemiş ve 2011 yılında 1 447 496 baş ile tüm zamanların en yüksek ithalatı gerçekleşmiştir (Şekil 4.14).

Şekil 4.14. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Koyun İthalat Miktarı (Baş)

2009-2019 yılları arasında manda ithalatı sadece 2014-2015 ve 2018 yıllarında gerçekleşmiş olup son 10 yılda ithal edilen manda miktarı toplamda 734 baştır. Bu dönemde ithal edilen keçi miktarı ise toplamda 7 942 baş olup 348 545 000 USD değerindedir.

4.2.3. Türkiye’de Canlı Hayvan İhracat Miktarı ve Değeri

FAO verileri incelendiğinde 1980 yılında Türkiye’nin canlı hayvan ihracat miktarı 934 040 baş olup 97 695 000 USD değerindedir. Canlı hayvan ihracatı 1980-1984, 1985-1989, 1992-1994, 2001 ve 2018-2019 yıllarında artan 1985, 1989-1992, 1994-2000 ve 2001-2003 yıllarında azalan yönde bir gelişim göstermiştir. Son 40 yılın en yüksek ihracat miktarı 1989 yılında 3 313 985 baş ile gerçekleşmiştir. 1989-2000 yılları arasında hızla düşüşe geçen ihracat miktarı 2001 yılında artmış olsa da 2005 yılında hiç canlı hayvan ihracatı yapılmamıştır. 2006, 2008, 2009 yıllarında 30 000 - 80 000 baş arasında seyreden ihracat miktarı 2018 yılına kadar 10 000 başın altında kalmıştır. 2018 yılında toplamda 16 657 baş canlı

hayvan ihraç edilirken bu rakam 2019 yılında %1401 artarak 250 095 başa, ihracat değeri ise 32 483 000 USD'a ulaşmıştır (Çizelge 4.15 ve Çizelge 4.16).

Çizelge 4.15. Türkiye Canlı Hayvan İhracat Miktarı (Baş)

Yıllar	Sığır	Keçi	Koyun	Toplam
1980	15	103 946	830 079	934 040
1985	6 116	431 091	1 772 296	2 209 503
1990	0	332 000	2 276 061	2 608 061
1995	0	7 068	740 385	747 453
2000	3	0	166	169
2005	0	0	0	0
2010	7	0	0	7
2011	0	0	0	0
2012	84	0	1 096	1 180
2013	379	898	0	1 277
2014	667	376	8 107	9 150
2015	9	13	4 500	4 522
2016	0	123	0	123
2017	0	0	0	0
2018	350	177	16 130	16 657
2019	3 805	1 964	244 326	250 095

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

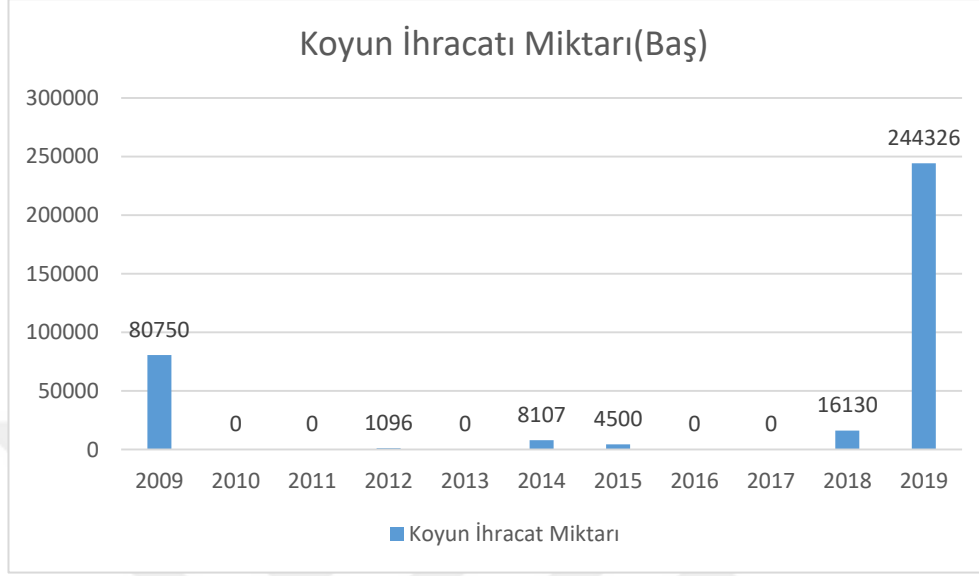
Çizelge 4.16. Türkiye Canlı Hayvan İhracat Değerleri (1000 USD)

Yıllar	Sığır	Keçi	Koyun	Toplam
1980	10	7 583	90 102	97 695
1985	2 565	21 361	150 628	174 554
1990	0	17 373	184 090	201 463
1995	0	1 057	129 004	130 061
2000	4	0	14	18
2005	0	0	0	0
2010	3	0	0	3
2011	0	0	0	0
2012	30	0	206	236
2013	1 159	253	0	1 412
2014	1 991	83	1 992	4 066
2015	51	4	861	916
2016	0	33	0	33
2017	0	0	0	0
2018	478	19	2 683	3 180
2019	3 534	348	2 601	32 483

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

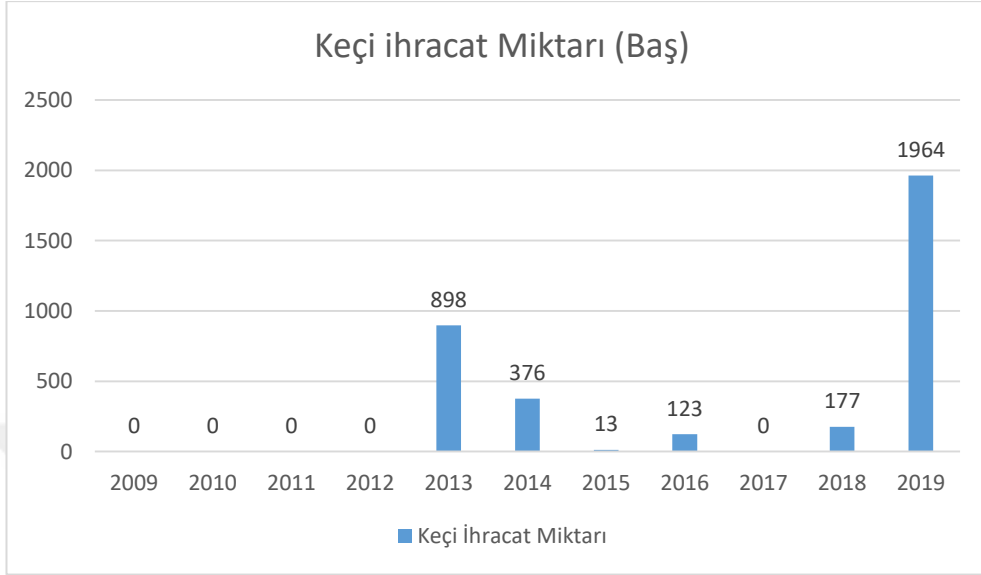
2019 yılında toplam ihracat miktarı 250 095 baştır. Bunun %1.52'sini 3 805 baş ile sığır, %0.79'unu 1 964 baş ile keçi, %97.69'unu 244 326 baş ile koyun oluşturmuştur. 2019 yılı toplam ihracat değeri 32 483 000 USD'dir.

Türkiye'de türler bazındaki gelişmeler Şekil 4.15, Şekil 4.16 ve Şekil 4.17'de verilmiştir.

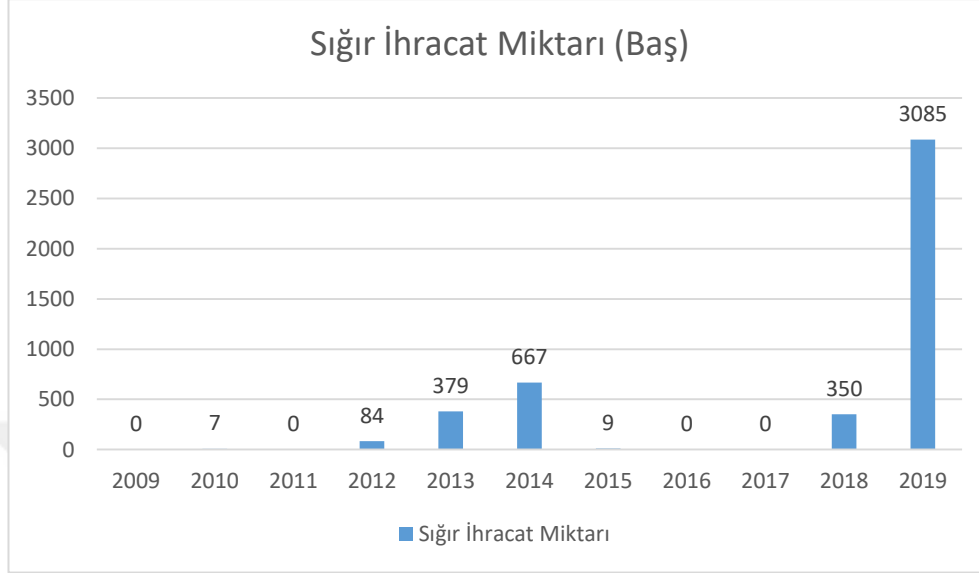
Şekil 4.15. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Koyun İhracat Miktarı (Baş)

2009-2019 yılları arasında Türkiye’de canlı hayvan ihracat miktarının %97,5’ini koyun %0.9’unu keçi ve kalanını sığır oluşturmaktadır. Türkiye’de koyun ihracatı 2009 yılında 80 750 baş olarak gerçekleşirken devam eden 2010, 2011, 2013 ve 2016 yıllarında hiç ihracat gerçekleşmemiştir. 2018 yılında 16 130 baş koyun ihracatı yapılırken bu rakam 2019 yılında %1414 artarak 244 326 başa yükselmiş olup ihracat değeri 28 601 000 USD değerindedir.

Şekil 4.16. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Keçi İhracat Miktarı (Baş).

Türkiye’de keçi ihracatı 2009-2013, 2017 yıllarında gerçekleşmemiş olup 2018 yılında 177 baş gerçekleşirken 2019 yılında %1010 artarak 1964 baş ve 348 000 USD değerine ulaşmıştır.

Şekil 4.17. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Sığır İhracat Miktarı (Baş)

Türkiye’de sığır ihracatı 2012, 2014 yılları arasında artarak gerçekleşmiş olup 2009, 2011, 2016 ve 2017 yıllarında ise hiç ihracat yapılmamıştır. 2018 yılında 350 baş sığır ihracatı yapılırken bu rakam 2019 yılında %987 artarak 3 805 başa, ihracat değeri ise 3 534 000 USD’ye yükselmiştir.

4.2.4. Türkiye’de Kırmızı Et ve Kanatlı Eti Üretimi

FAO verileri incelendiğinde 1980 yılında Türkiye’de gerçekleşen kırmızı et üretimi toplamda 433 040 tondur. Bu üretimin %55.3 ünü koyun, %30.1’ini sığır, %12.14’ünü keçi ve %2.46’sını manda oluşturmaktadır. 1980 yılında tavuk eti üretimi ise 240 163 tondur. (Çizelge 4.17).

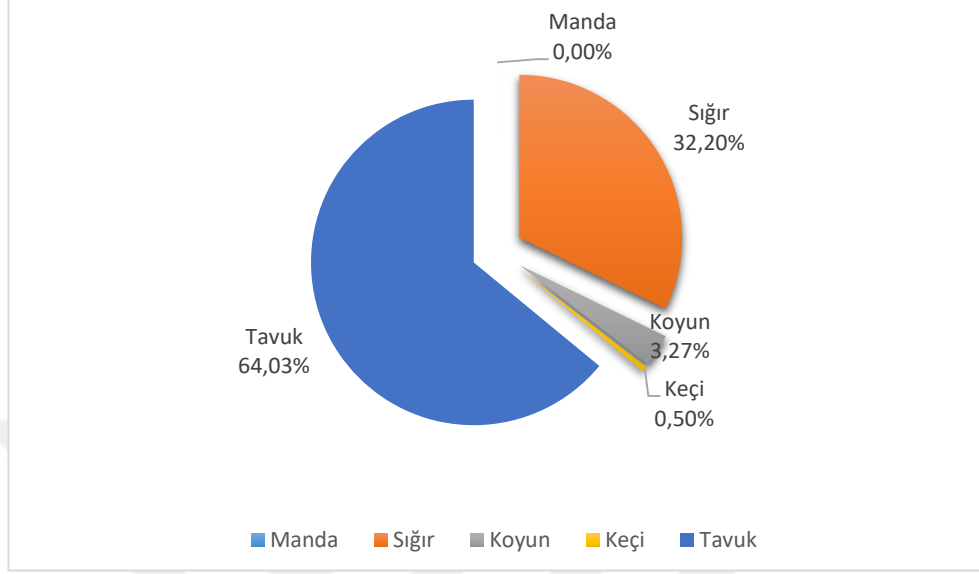
Çizelge 4.17. Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Üretimi (Ton)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Keçi	Tavuk
1980	10 660	130 380	239 400	52 600	240 163
1985	14 729	318 164	309 500	70 500	273 310
1990	11 445	360 704	304 000	66 000	401 658
1995	6 095	292 450	102 115	14 124	282 038
2000	4 047	354 636	111 139	21 395	643 457
2005	1 577	321 681	73 743	12 390	936 697
2010	3 387	618 584	135 687	23 060	1 444 059
2011	1 615	644 906	107 076	23 318	1 613 309
2012	1 736	799 344	97 334	17 430	1 723 919
2013	366	869 292	102 943	23 554	1 758 363
2014	526	881 999	98 978	26 770	1 896 669
2015	326	1 014 926	100 021	33 990	1 909 276
2016	351	1 059 195	82 485	31 011	1 879 018
2017	1 339	987 482	100 058	37 525	2 136 734
2018	402	1 003 859	100 831	13 603	2 156 671
2019	73	1 075 479	109 382	16 536	2 138 451

Kaynak: TÜİK, FAO, Çeşitli Yıllar.

Türkiye’de kırmızı et üretimi 1980-2010 yılları arasında 800 000 tonun altında gerçekleşmiş olup dönem istikrarsız bir şekilde artışlar ve azalışlar göstermiştir. Türkiye’de kırmızı et üretimi 2010-2011 ve 2017-2018 yıllarında azalan, 2012-2016 ve 2018-2019 yıllarında artan bir seyir izlemiştir. 2011 yılından sonra Türkiye’de kırmızı et üretimi 800 000 tonun üzerinde gerçekleşmiş, 2019 yılında ise bir önceki yıla göre %7.4 artış göstererek 1 201 470 tona ulaşmıştır.

Türkiye’de kırmızı etin ikamesi olan tavuk eti kırmızı et fiyatlarının yükselmesi ve sağlık açısından iyi bir alternatif olması dolayısıyla önemli bir besin ögesidir. 1980 yılında 240 163 ton olan tavuk eti o yıldan itibaren artış eğilimini korumuştur. Bu artışta en temel etken tüketicinin ucuz hayvansal gıda olan tavuk etine yönelmesidir.

Şekil 4.18. 2019 Yılı Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Üretiminin Türlerle Göre Dağılımı (%)

2019 yılı verileri incelendiğinde Türkiye toplam kırmızı et ve tavuk eti üretimi türlere göre incelendiğinde %64,03’ünü 2 138 451 ton ile tavuk eti %32.20’sini sığır eti oluştururken kalanları koyun, keçi ve manda eti oluşturmaktadır.

4.2.5. Türkiye’de Kırmızı Et İthalatı

FAO verileri incelendiğinde Türkiye’de 1980-1983 yılları arasında kırmızı et ithalatı yapılmadığı ve 1997-2010 yılları arasında ithalat miktarının 600 tonun altında seyrettiği anlaşılmaktadır. 1980-2010 yılları arasındaki en yüksek ithalat miktarı 1995 yılında 46 379 ton olarak gerçekleşmiştir. 2009-2019 döneminde ise miktar bazında en çok kırmızı et ithalatı 2011 yılında 110 948 ton olarak gerçekleşmiştir. Kırmızı et ithalatı 2009-2011, 2014-2015 ve 2016-2018 dönemlerinde artış gösterirken 2011-2014, 2015-2016 ve 2018-2019 yılları arasında azalan bir gelişim göstermiştir (Çizelge 4.18).

Kırmızı et ithalat değeri de ithalat miktarındaki kararsız gelişime paralel bir seyir izlemekte. İncelenen dönemde en yüksek ithalat değerine 512 265 bin USD ile 2011 yılında erişilmiştir (Çizelge 4.18).

Çizelge 4.18. Türkiye’de Kırmızı Et İthalatı (Miktar: Ton, Değer: 1000 USD)

Yıllar	Büyükbaş		Küçükbaş		Toplam	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1980	0	0	0	0	0	0
1985	40458	41575	702	748	41160	42323
1990	9911	13683	53	69	9964	13752
1995	46202	76350	177	276	46379	76626
2000	8	22	4	3	12	25
2005	0	0	0	0	0	0
2010	50741	249600	0	0	50741	249600
2011	110948	512265	0	0	110948	512265
2012	25578	97062	0	0	25578	97062
2013	6343	25916	0	0	6343	25916
2014	1135	8055	0	0	1135	8055
2015	20160	109657	0	0	20160	109657
2016	7890	45141	0	0	7890	45141
2017	18981	85281	0	0	18981	85281
2018	59413	260125	0	0	59413	260125
2019	8418	38950	420	4284	8838	43234

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

4.2.6. Türkiye’de Kırmızı Et İhracatı

Türkiye’de kırmızı et ihracatı 1980-1984 yılları arasında artarken bu tarihten 1991 yılına kadar hızlı bir düşüşe geçmiştir. En çok kırmızı et ihracatı 1984 yılında 64 388 ton ile gerçekleşmiştir. 2010-2019 döneminde kırmızı et ihracatı 2010-2014 ve 2016-2019 yıllarında artış gösterirken 2014-2016 yıllarında azalmıştır.

Çizelge 4.19. Türkiye’nin Kırmızı Et İhracatı (Miktar: Ton, Değer: 1000 USD)

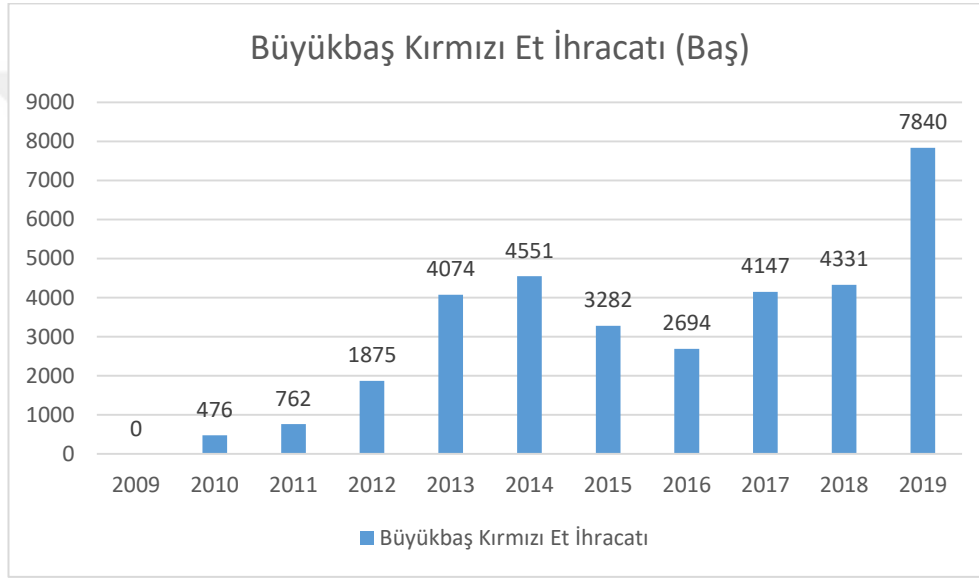
Yıllar	Büyükbaş		Küçükbaş		Toplam	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1980	5	14	5593	17367	19	5612
1985	4367	7774	35053	70420	12141	47194
1990	387	1212	7165	17132	1599	8764
1995	170	437	2673	9976	607	3280
2000	237	698	1018	4068	935	1953
2005	92	583	26	195	675	701
2010	476	2686	3	35	3162	3165
2011	762	2882	5	97	3644	3649
2012	1875	5212	14	209	7087	7101
2013	4074	8217	11	218	12291	12302
2014	4551	11703	3	53	16254	16257
2015	3282	8817	18	399	12099	12117
2016	2694	7934	65	1495	10628	10693
2017	4147	17386	58	1405	21533	21591
2018	4331	21375	48	1166	25706	25754
2019	7840	31848	533	5592	39688	40221

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

1980-2019 yılları arasında ihracat miktarının %78,2’sini büyükbaş ve %21,8’ini küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. 1980-2019 döneminde değer bazında ihracatın %76,8’ini büyükbaş, %23,2 küçükbaş hayvanlar

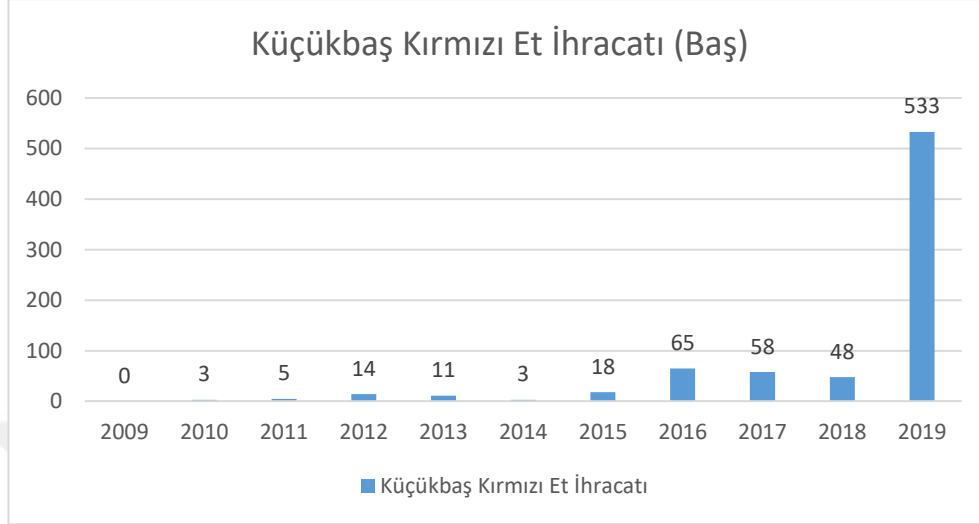
oluşturmuştur. 2018 yılında gerçekleşen kırmızı et ihracatı 25 754 ton olup 2019 yılında %56,17 artış göstererek 40 221 tona yükselmiştir.

2009-2019 yılları arasında büyükbaş kırmızı et ihracatını ele alırsak 2009-2014 ve 2016-2019 yıllarında artış ve 2014-2016 yıllarında azalış göstermektedir. Son 10 yılda en çok büyükbaş kırmızı et ihracatı 7 840 ton ile 2019 yılında gerçekleşmiştir ve ihracat değeri ise 5 592 000 USD değerindedir (Şekil 4.18).

Şekil 4.19. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Büyükbaş Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton)

Küçükbaş et ihracatı ise 2019 yılı öncesinde 65 tonun altında kalırken 2018-2019 döneminde %1010 artış göstererek 533 tona ulaşmıştır. 2019 yılı kırmızı et ihracat değeri ise 5592 000 USD değerindedir.

Şekil 4.20. Türkiye’de 2009-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Küçükbaş Kırmızı Et İhracat Miktarı (Ton)

4.2.7. Türkiye’de Kırmızı Et Tüketimi

Kırmızı et insan beslenmesi açısından ikamesi oldukça zor bir besindir. İnsanların sağlıklı olarak büyümeleri ve gelişmeleri için kırmızı et tüketmek zorunda olmalarının yanı sıra, beyin gelişimleri bakımından da hayati öneme sahip sekiz adet aminoasit, (izolösin, lösin, treonin, valin, triptofan, lizin, metyonin, fenilalanin) sadece başta kırmızı et olmak üzere hayvansal kökenli proteinlerde bulunmaktadır (Öztornacı,2013).

1990 yılında Türkiye’de kırmızı et tüketimi 744 590 ton olmuştur ve bu miktarın %51’ini büyükbaş kırmızı et %49’unu küçükbaş kırmızı et oluşturmaktadır. Yıllık kırmızı et tüketim miktarındaki değişim 2009 yılına kadar %8’i geçmemiştir. 2010 yılında kırmızı et tüketimi bir önceki yıla göre %42.8 artış göstermiştir. Bu artış 2018 yılına kadar istikrarlı bir şekilde devam etmiş olup artıştaki temel faktörü büyükbaş kırmızı et tüketimi oluşturmaktadır.

2018 yılında toplam kırmızı et tüketim miktarı 1 620 500 ton olurken 2019 yılında bu rakam %5.9 azalarak 1 524 800 tona gerilemiştir.

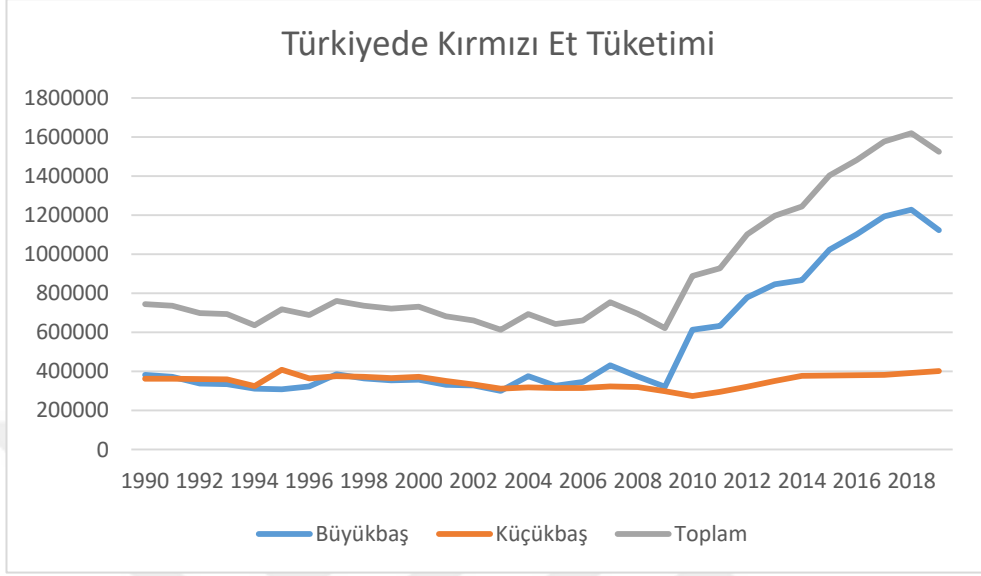
Türkiye’de 2009 yılına kadar birbirine yakın seyreden büyükbaş ve küçükbaş kırmızı et tüketimi 2009 yılından itibaren büyükbaş et tüketimi lehine

hızlı bir değişim göstermiştir. 2009-2019 döneminde tüketilen kırmızı etin %71'ini büyükbaş ve %29'unu ise küçükbaş oluşturmuştur (Çizelge 4.20 ve Şekil 4.29).

Çizelge 4.20. Türkiye'de 1990-2019 Yılları Arasında Büyükbaş ve Küçükbaş Kırmızı Et Tüketimi (Ton)

Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Toplam
1990	381 700	362 890	744 590
1991	373 000	363 520	736 520
1992	337 800	360 270	698 070
1993	334 300	359 370	693 670
1994	311 100	324 560	635 660
1995	309 400	408 500	717 900
1996	323 300	364 840	688 140
1997	385 000	376 100	761 100
1998	363 600	372 190	735 790
1999	354 700	366 640	721 340
2000	358 500	372 990	731 490
2001	331 400	350 540	681 940
2002	328 900	332 490	661 390
2003	301 000	312 000	613 000
2004	375 900	318 000	693 910
2005	327 200	315 050	642 250
2006	346 100	315 150	661 250
2007	431 900	322 920	754 820
2008	375 000	320 160	695 160
2009	322 100	299 600	621 700
2010	613 500	274 600	888 100
2011	632 700	295 400	928 100
2012	779 500	322 070	1 101 570
2013	846 400	351 260	1 197 660
2014	867 300	376 740	1 244 040
2015	1 023 900	378 990	1 402 890
2016	1 101 600	380 990	1 482 590
2017	1 194 000	382 990	1 576 990
2018	1 228 800	391 700	1 620 500
2019	1 122 800	402 000	1 524 800

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

Şekil 4.21. Türkiye’de 1990-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Kırmızı Et Tüketim Miktarı (Ton)

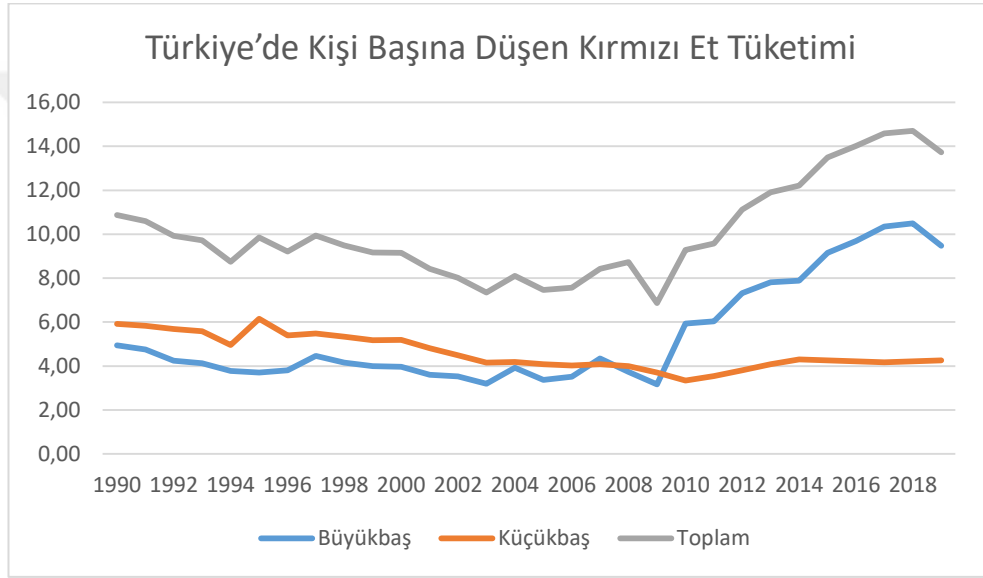
Çizelge 4.21’de ise kişi başı kırmızı et tüketim miktarındaki gelişmeler küçük ve büyükbaş olarak verilmiştir.

Çizelge 4.21. Türkiye’de 1990-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Büyükbaş ve Küçükbaş Kırmızı Et Tüketimi (Kg/Kişi)

Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Toplam
1990	4.95	5.92	10.88
1991	4.76	5.83	10.60
1992	4.24	5.69	9.93
1993	4.13	5.58	9.72
1994	3.78	4.96	8.75
1995	3.70	6.15	9.85
1996	3.81	5.40	9.21
1997	4.46	5.48	9.94
1998	4.15	5.34	9.49
1999	3.99	5.18	9.17
2000	3.97	5.19	9.16
2001	3.61	4.81	8.42
2002	3.53	4.49	8.02
2003	3.19	4.16	7.35
2004	3.93	4.18	8.11
2005	3.37	4.08	7.46
2006	3.52	4.03	7.57
2007	4.34	4.08	8.43
2008	3.73	4.00	8.73
2009	3.16	3.70	6.86
2010	5.94	3.34	9.29
2011	6.03	3.54	9.57
2012	7.32	3.80	11.12
2013	7.82	4.08	11.91
2014	7.88	4.30	12.21
2015	9.16	4.26	13.50
2016	9.70	4.22	14.02
2017	10.35	4.17	14.59
2018	10.50	4.21	14.71
2019	9.47	4.26	13.73

Kaynak: FAO, Çeşitli Yıllar.

Türkiye’de kişi başı kırmızı et tüketimi 1990 yılında 10,88 kg iken bu rakamın 4.95 kg’ını büyükbaş, 5.92 kg’ını küçükbaş kırmızı et tüketimi oluşturmaktadır. En düşük kırmızı et tüketimi 2009 yılında 6,82 kg ile olurken en yüksek kırmızı et tüketimi 2018 yılında 14,59 kg ile gerçekleşmiştir. 2010 yılı öncesinde küçükbaş kırmızı et tüketimi büyükbaş et tüketiminden fazla iken 2010 yılında büyükbaş kırmızı et tüketimi istikrarla artarak öne geçmiştir.

Şekil 4.22. 1990-2019 Yılları Türkiye’de Kişi Başına Düşen Kırmızı Et Tüketim Miktarı (Kg/Kişi)

2017 yılında; Çin’de bir birey ortalama 37.28 kg kırmızı et tüketirken, ABD’de 49.45 kg, Brezilya’da 37.84 kg, AB’de 44.79 kg ve Türkiye’de ise 14.59 kg tüketim yapmaktadır. Türkiye mevcut kişi başı kırmızı et tüketimiyle dünya ortalamasının (20.35 kg) çok altında yer almaktadır. 2017 yılında; Çin’de bir birey ortalama 3.91 kg büyükbaş kırmızı et tüketirken, ABD’de 25.91 kg, Brezilya’da 25.93 kg, AB (EU28)’de 10.88 kg ve Türkiye’de ise 10.35 kg tüketim yapmaktadır (Palabıçak, 2019).

4.2.8. Türkiye’de Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları

Türkiye’de kırmızı et fiyatlarının oluşumunu etkileyen birçok etmen vardır. Besi materyali başta olmak üzere; materyalin kalitesi, materyal türlerinin birbirleri yerine ikame edilebilirlik durumları, girdi maliyetleri, yem fiyatları, devletin sunduğu teşvik ve desteklemeler kırmızı et üretim maliyet ve fiyatları konusunda belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan süt fiyatları da dolaylı olarak kırmızı et üretimi ve fiyatları konusunda etkili olmaktadır. Şöyle ki süt ve et fiyatlarının birbirlerine göre durumunda et fiyatları yüksek ise bu durum süt ineklerinin kesimi ile sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra ithalat ve ihracat, gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi durumlar da fiyatların oluşumunda etkindir. Üretici ve karar alıcı mekanizmalarla birlikte tüketicilerin talepleri, taleplerini ikame etme durumları fiyatları etkileyen diğer kalemlerdir.

Çizelge 4.22. Türkiye’de 2008-2019 Yılları Arasında Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları (TL/Kg)

Yıllar	Manda Eti	Sığır Eti	Koyun Eti	Keçi Eti	Kırmızı Et Ort.	Tavuk Eti
2008	10.40	11.72	11.13	10.07	10.83	6.72
2009	11.29	13.41	13.27	12.57	12.63	8.13
2010	16.65	18.41	18.93	18.32	18.08	11.02
2011	16.80	18.54	20.36	18.87	18.64	12.86
2012	15.97	17.51	19.64	18.78	17.98	13.24
2013	15.57	15.83	18.14	17.00	16.64	12.20
2014	15.25	17.10	18.28	17.00	16.91	11.85
2015	19.17	21.14	20.72	18.85	19.97	11.81
2016	22.69	25.03	24.24	22.22	22.55	13.92
2017	25.40	27.44	27.82	25.09	26.44	14.80
2018	27.87	28.76	31.85	28.77	29.31	16.38
2019	27.01	31.32	35.78	32.74	31.71	25.46

Kaynak: TÜİK, OECD, Çeşitli Yıllar.

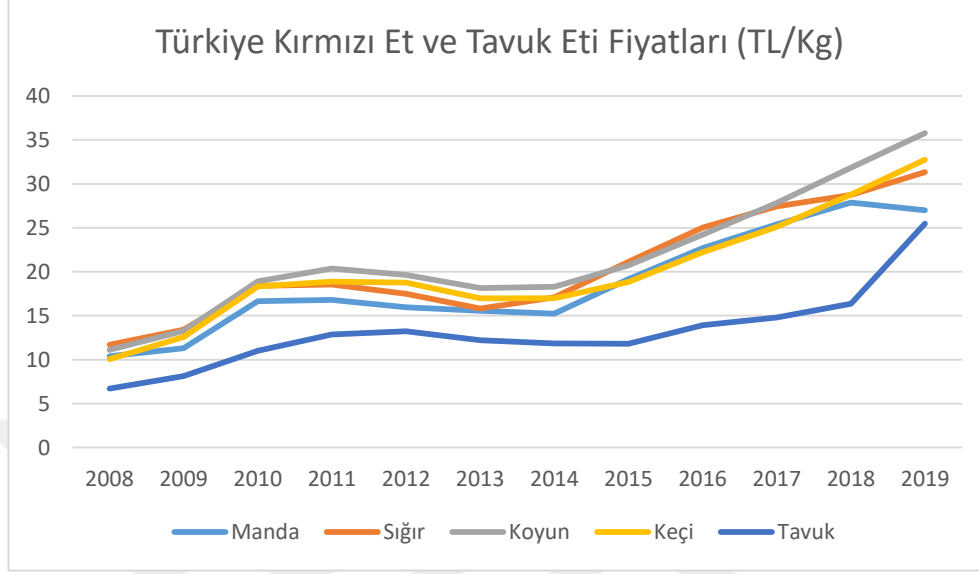
Türkiye’de ortalama kırmızı et fiyatları 2008 yılında 10.83 TL’dir. 2019 yılında en yüksek kırmızı et fiyatı 35,78 TL ile koyun etidir. 2019 yılında ortalama kırmızı et fiyatı ise 31,71 TL’dir.

Son yıllarda tavuk eti fiyatlarında da ciddi artışlar yaşanmış ve aradaki fark bir miktar azalmış olmakla beraber kırmızı ete kıyasla daha ucuz olması tüketime de yansımıştır.

Çizelge 4.23. Türkiye’de ve Dünya’da Ortalama Kırmızı Et Üretici Fiyatları (Dolar/Kg)

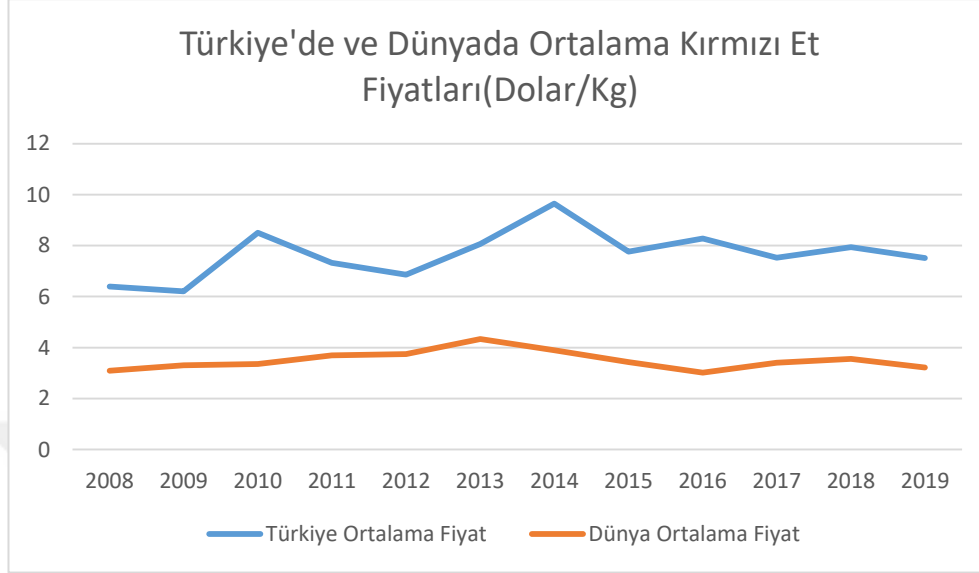
Yıllar	Türkiye Kırmızı Et Ort. Fiyat	Dünya Kırmızı Et Ort. Fiyat
2008	6.39	3.09
2009	6.20	3.31
2010	8.50	3.36
2011	7.32	3.69
2012	6.86	3.75
2013	8.06	4.33
2014	9.64	3.90
2015	7.76	3.43
2016	8.28	3.02
2017	7.52	3.40
2018	7.94	3.56
2019	7.51	3.22

Kaynak: OECD, Çeşitli Yıllar.

Şekil 4.23. Türkiye’de 2008-2019 Yılları Arasında Kırmızı Et ve Tavuk Eti Fiyatları (TL/Kg)

Türkiye’de ortalama kırmızı et fiyatları 2008-2011,2014-2018 dönemlerinde artış 2011-2014 döneminde azalış göstermiştir. Kırmızı et fiyatlarındaki en yüksek artış 2010 senesinde %43 artış ile gerçekleşmiştir. 2010 yılından itibaren sığır eti fiyatı koyun eti fiyatından daha uygun hale gelmiştir. Tavuk etinde fiyatlar ise üretimdeki azalıştan dolayı artış eğilimi göstermektedir.

Şekil 4.24. Türkiye’de ve Dünyada 2008-2019 Yılları Arasında Ortalama Kırmızı Et Fiyatları (Dolar/Kg)

Ortalama dünya fiyatlarını incelediğimizde fiyatların Türkiye’nin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye’de fiyatların yüksek olmasını girdi maliyetlerinin yüksek oluşu ve yüksek maliyetli üretimin dışa karşı korunması ile açıklayabiliriz. Türkiye’nin dünya fiyatlarının üstünde kalışı dünya ile rekabet avantajını kaybetmesine neden olmakta ve tüketicilerin dünya fiyatlarının oldukça üzerinde bir fiyatla et tükettiklerini göstermektedir.

4.3. Dünyada ve Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektör Politikaları

Dünyada ve Türkiye’de politikaların var oluş sebebi istikrarın büyüme ve gelişme yönünde olmasını sağlamaktır. Büyüme, gelişme, kendine yetebilme tüm ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Karar alıcı mekanizmalar özellikle gıda sektöründe dışa bağımlı olmamayı hedeflemektedir. Bu sebeple tarım sektörü; korunan, korunmaya ihtiyaç duyan, desteklenmesi ve teşvik edilmesi gereken sektör konumundadır. Bu bağlamda tarımsal politikaların amacı öncelikle iç talebi karşılamak, üreticinin gelirlerinin artmasını sağlayarak üretimde sürdürülebilirliği

yakalamak, tüketicinin ürüne kolay ve uygun fiyatlarla erişimini sağlamak olarak sıralayabiliriz. İç talebin karşılanıp arz fazlası oluşması durumunda ülkeler ürünlerini kendileri dışındaki pazarlara ihraç ederek tarımsal politikaların dış ticaret kanalını oluşturmuş olurlar. Gelişmiş ülkeler gerekli destekleme ve teşvikleri ve gelişen teknolojileri tarım sektörüne sağlayarak hem kendine yeten ülke konumuna erişmekte hem de ihracat yaparak ülkelerine ekonomik kalkınma sağlamaktadırlar.

4.3.1. Dünyada Hayvancılık ve Kırmızı Et Politikaları

İkinci Dünya Savaşından 2 yıl sonra 1947 yılında GATT 'ın kuruluşu ile küresel düzeyde ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Başta ABD ile birlikte gelişmiş Avrupa ülkelerinin çoğunda sanayileşme ile beraber tarım politikalarında değişme yaşanmıştır. Avrupa'da savaş ile beraber yaşanan kıtlığın vermiş olduğu endişe ve mevcut nüfusun önemli bir bölümünü meydana getiren tarım sektörü çalışanlarının gelir düzeylerinin korunması ve birliğe üye ülkelerin tarım politikaları arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması en önemli hedef olmuştur. Bu bağlamda uygulamaya konulan Ortak Tarım Politikası, ABD'nin tarımsal destekleme politikasına benzer bir yaklaşım sergilemiştir (Balkır, 2010: Bulut, 2019)

Bu etkileşim dönemler itibariyle uygulanan tarım politikası önlemlerinin de çeşitli ülkeler itibariyle benzerlikler göstermesine yol açmıştır. Adeta her onar yıllık dönemde değişen, ama ülkeler bazında genel yaklaşımların aynı kaldığı gelişmeler yaşanmıştır. 1950'ler savaş sonrası yaraların sarılması, makineleşme ve modernleşme 1960 ve 1970'ler dünyadaki nüfus artışı karşısında üretim ve kendine yeterlilik artışını sağlayacak tarımsal destekleme önlemleri, 1980'ler dünyada ortaya çıkan üretim fazlaları sorunu karşısında korumacı önlemler, 1990'lar tarımda liberalleşme ve 2000'ler üretimi azaltma ve liberalleşme sürdürülürken, gıda güvenliği, çevre, hayvan refahı gibi konuların öne çıkartıldığı dönemler olarak tarım tarihine geçecektir (Eraktan, 2006).

4.3.2. Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Politikaları

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında kendi ekonomisini ve bağımsızlığını kurmak ve korumak isteyen Türkiye aşar vergisini de kaldırarak çiftçiye ve tarım sektörüne önemli destek sağlamıştır. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı % 40 iken, daha sonraki dönemlerde artarak % 50 oranına yükselmiştir (Tokgöz, 2011). 1950 – 1960 yılları arasında liberal ekonomi yaklaşımları benimsenmiş olmakla birlikte, tarıma dönük devlet desteği ve korumacılık devam etmiştir. Planlı dönemde de bazı politika değişikliklerine rağmen tarıma yönelik destekler sürdürülmüştür (Bulut, 2019).

Türkiye ekonomisinde 1970’li yılların sonuna kadar ithal ikameci sanayileşme politikası izlenmiş, böylece yerli sanayinin dünya ile rekabet edecek aşamaya gelene kadar gümrük duvarları ile korunması amaçlanmıştır. Ancak, beklenen ekonomik gelişmelerin gerçekleşmemesi ve yaşanan döviz darboğazının etkisi ile 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile ekonominin liberalizasyonunu sağlamaya yönelik politikalar belirlenmiştir. Türkiye’de bu programla birlikte dış ticaretin gelişmesi amacıyla bazı önemli adımlar atılmıştır. Alınan kararlarla Türkiye ekonomisi uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ithalat rejimi kademeli olarak serbestleştirilmiş, ithali yasak mallar dışında ithali izne bağlı hiçbir mal kalmamış, ithalat teminatları bütünüyle kaldırılmış ve gümrük ve geliri önemli oranlarda düşürülmüştür (Yurdakul, 2014; Korkut, 2017)

1990 sonrasında ise, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılması müdahale etmemesi serbest piyasa koşullarının geçerli olması dünya piyasalarıyla daha fazla bütünleşme ile beraber gerek sanayi girdilerinin gerekse tarımsal gıda ürünlerinin ithalatının kolaylaşması; bunlara paralel olarak ülke içerisinde tarımsal desteklemenin bütçeye yük oluşturduğu söylentilerinin artması ve bütün bunların Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası destekli programların ortak bir parçası olarak empoze edilmesi, tarımsal desteklemenin hem niteliksel hem de niceliksel olarak değişmesini beraberinde getirmiştir (Kepenek, 2012). Bununla birlikte

Türkiye'nin uygulamış olduğu tarımsal destekleme politikaları 1995 yılında yürürlüğe konulan Dünya Ticaret Örgütü anlaşması ile birlikte Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyum sürecinin de etkide bulunduğu söylenebilir (Oyan, 2004; Bulut, 2019)

Türkiye 2000'li yıllara 1999 yılında IMF'ye sunulan niyet mektubu ile desteklemelerin terkedileceği taahhüdü ile giriş yapmış, bu çerçevede üreticiler desteklemelerden mahrum kalmış, KİT'ler özelleştirilerek işlevsizleştirilmiş, tarımsal kooperatifler pasifize edilmiş, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılmış, tarımsal araştırma kuruluşları zayıflatılmış, tohum ve damızlık tedarikinde önemli görevleri olan kamu işletmeleri görevlerinden el çektiler serbest piyasa koşullarına terkedilmiştir. Tüm bunların yerine uzun bürokratik işlemler ve prosedürler içeren Doğrudan Gelir Desteği ve Fark Ödeme Sistemi gibi uygulamalar getirilmiştir. Bu uygulamalar 'tarım destekleniyor' görüntüsü vermekten öteye geçmemiştir. 2006 yılında çıkarılan "Tarım Kanunu" ile desteklemeler yasal bir zemine oturtulmuş olsa da destekleme oranları kanunda öngörülenin altında kalmıştır. 1999 yılında IMF ile Stand By, 2001 yılında Dünya Bankası ile Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) (Agriculture Reform Implementation Project) anlaşmalarının hükümleri hükümet değişikliklerine rağmen neredeyse tümüyle uygulanmış öte yandan Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) Türkiye üzerinde küçük ölçekli politika müdahaleleri gerçekleştirmiştir (Şengül ve Sarıbal, 2013; Günaydın, 2020: Kılıç, 2020).

Türkiye'nin Avrupa Birliği ve OTP' ye uyum süreci ile beraber 2001 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankasının politikalarını uygulamaya yönelik yürürlüğe koyduğu Tarım Reformu Uygulama Projesi temelde üç prensip içermekteydi. Birincisi, Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin uygulamaya konulması; ikincisi, girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve son olarak tarım sektöründeki devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve ürünlerin işlenmesi ile

pazarlanmasında devlet müdahalesine son verilmesi şeklindedir. (Susam ve Bakkal, 2008)

2001 krizi, 2007 yılında yaşanan kuraklık ve yine 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz tüm sektörleri olduğu gibi hayvancılığı da etkilemiştir. Bu dönemde genel anlamda maliyetler ve özellikle yem fiyatları artarken süt fiyatlarında yaşanan durgunluk, hatta düşme eğilimi üreticilerin ellerindeki süt sığırlarını elden çıkarmaları ile sonuçlanarak ülkedeki hayvan varlığını azaltmıştır. Bütün bu olanlar birbirini takip eden bir neden sonuç ilişkisi ile birbirine bağlanmaktadır. Süt sığırı sayısının azalması bir sonraki sene için süt üretiminin azalması sebebi ile süt krizine, hayvan varlığının azalması et krizine bu da dolayısıyla et fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Sektör 2008 yılına kadar doğrudan gelir desteği ile desteklenmeye devam edilmiş ancak 2007 – 2009 yılları arasındaki durum Bakanlar Kurulunun 2010 yılında ithalat gümrük tarifelerini düşürme (%30 ile %0) kararını almasına sebep olmuştur. 2010 yılı itibariyle de ithalatlar yoğun olarak devam etmiştir.

OECD'nin rakamlarına göre 1995-2010 döneminde Türkiye tarımsal desteklemede ön plana çıkan bir ülke olmasına karşın, bu desteklemelerden Amerika, AB, Brezilya, Çin, Güney Afrika, Kanada, Rusya ve Şili gibi ülkelerin aksine istenilen sonuç alınamamıştır. Türkiye özelinde sorun, tarım sektöründe yapısal düzenlemelere gitmeden çok sık değiştirilen destekleme politikalarıdır. Örneğin yürürlükte olan DGD ödemeleri ve pazar fiyat desteği, tarımsal üretimle ilişkilendirilmeli, gerçek üreticiye ulaşması sağlanmalı, yeterli miktar ve zamanında yapılmalı. Doğru kapsamda, doğru zamanda ve doğru bir yapıyla ülkenin gerçeklerine uygun tarım destekleme politikaları oluşturulmalı ve istikrarla sürdürülmelidir. Bu nedenle tarım sektöründe uygulanacak politikaların uzun perspektifli olması gerekmektedir. Bunun için de devlet eliyle yürütülen destekleme politikalarının kısa vadede mevcut tarımsal piyasa yapısı hesaba katılarak oluşturulması yerinde olacaktır. Uzun vadede ise, özellikle tarım piyasalarında etkinliği bozan unsurların tespit edilerek alternatiflerinin

oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede üretim ve ürün kalitesinin artırılmasına yönelik politikalar üretilmeli. Üretim maliyetlerinin düşürülmesi için gerekli politika önlemleri alınmalı. Üretimde verimlilik artırma çalışmaları yapılmalı. Özellikle stratejik önemdeki ve pazarda rekabet gücümüzün olduğu ürünlerde üretimi teşvik politikaları hayata geçirilmelidir (Aktaş, 2013)

Türkiye’de uzun yıllardır direk ve dolaylı ekonomik politikalar farklı dozlarda kombine edilmiştir. Bugün için hayvancılık sektörünün yapısal politikalarla yeterli düzeyde desteklenen dolaylı yani fiyat dışı yöntemlere daha fazla ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu politikalar, esasında ciddi yatırımları ve stratejik adımları gerektirmektedir. Bunlar ekonomik politikalara göre etkilerini çok daha geç gösterebilir de, kalıcı ve istikrarlı bir sektör için kritik olan örgütlenme, arazi mülkiyeti ve toplulaştırma, mekanizasyon/otomasyon, ırk ıslahı ve verimlilik, sigortacılık, tarımsal danışmanlık, kayıt dışılık ve sosyal güvenlik gibi konuları kapsamaktadır. Yapısal ve sosyal iyileştirmeler sağlanamadığı sürece, ekonomik politikalardan arzu edilen sonuçların elde edilmesi mümkün görünmemektedir. Türkiye için yapısal politikalar açısından özellikle etkin ve güçlü bir örgütlenmenin, işletme ölçek ve yapılarındaki iyileşmenin, ulusal ihtiyaçlara yanıt verebilen ırk ıslahının ve yem bitkileri üretiminin daha öncelikli alanlar olduğu söylenebilir. (Can, 2018).

4.3.3. Türkiye’de Uygulanan Desteklemeler

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte asıl hedefi kendine yetebilmek ve dışa bağımlı olmamak olan Türkiye politikalarını üreticisini korumak ve desteklemek üzerine kurmuştur. 1950’li yıllar liberal ekonominin ve tarımda makineleşmenin etkileri ile ağırlığı bitkisel üretime yönlendirilen yıllar olmakla birlikte hayvancılığa destek azalmış olsa da devam etmiştir. Yine bu yıllarda hayvansal üretimi arttırmak ve ona destek sağlamak amacıyla EBK, YEMSAN, 1963 yılında kurulan SEK gibi kuruluşlar özelleştirmeleri ya da serbest piyasa ekonomisinin hayata geçirilmesi ile birlikte işlevlerini kaybetmeleri dolayısıyla kuruluş

amaçlarını gerçekleştirememişlerdir. Türkiye 1970’li yıllara kadar ithal olanı ikame ederek dışa kapalı ve devletçiliği benimsemiş bir rol oynamaktayken 24 Ocak 1980 İstikrar Programı kapsamındaki kararlarla kapalı devletçi rolünü bırakarak serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşamıştır. Desteklemeler incelendiğinde Türkiye’nin Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne süreç boyunca istikrar yakalayamadığı değişken politikalarla yol aldığı görülmektedir. Sektörün ihtiyacı olan önünü görebilme, süreklilik, tutarlılık iken izlenen politikalarla sektörün bazen desteklendiği, bazen de serbest piyasa koşullarına terkedildiği görülmektedir. Nitekim ülkemizde hayvancılık ve kırmızı et sektörü ile ilgili politikaların son kırk elli yıllık geçmişine baktığımızda uygulamaların köklü, kalıcı yapısal olmaktan çok günün koşul ve önceliklerine göre alınan karar ve uygulamalar olduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar, canlı hayvan ve hayvansal ürün piyasalarının yönlendirilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenen YEMSAN, EBK, ve SEK gibi kurumların etkinliği 1984 yılındaki liberalleşme çalışmaları ile azaltılmış ve 1992 yılında Kamu Ortaklığı İdaresine devredilmiştir. Daha sonra ise bu kuruluşlar özelleştirme kapsamına alınmış, 1994’de YEMSAN, 1995’de ise SEK özelleştirilmiştir (Saçlı, 2007).

1999 yılında IMF ile imzalanan Stand-by anlaşması, Türkiye tarımı için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 2000 yılından itibaren 5 yıl süreli 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Kararnamesi uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda suni tohumlama desteği, suni tohumlamadan doğan buzağı desteği, ekipman desteği, damızlık düve desteği, arıcılık ve bal desteği, et ve süt teşvik primi desteği, yem bitkileri desteği ve su ürünleri yetiştiriciliği gibi destekler uygulanmıştır. Ayrıca bu dönemde hayvancılık için bir dönüm noktası olan ve 1998’de imzalanan Ortaklık Konseyi Kararı uygulamaya konulmuştur. Ancak karar kapsamında AB’ye taahhüt edilen canlı hayvan ve et ithalatına ilişkin 2005 yılına kadar herhangi bir gelişme olmamıştır (Saçlı, 2007).

2005 yılında 5 yıllık süresi tamamlanan 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı güncellenmiş 2005/8503 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla 5 yıl daha devam ettirilmiştir. EBK özelleştirme kapsamından çıkarılıp, Tarım ve Köy işleri bünyesine dahil edilmiştir. 2005 yılında AB ile Türkiye Tarım ve Hayvancılığa yönelik tarama çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.

2010 yılında Kırmızı et fiyatlarını düşürmek amacıyla canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatındaki yasak kaldırılarak ithalat serbest hale getirilmiştir. 2010 yılında başta EBK olmak üzere ithalat kotaları arttırılmış Nisan 2011'e kadar geçerli olmak üzere kasaplık sığır ithalatında gümrük vergisi %135'ten %30'a 2010 yılının sonuna kadar devam etmek üzere karkas ve yarım karkas ithalatında gümrük vergisi %225'ten %30'a düşürülmüştür.

2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yapılacak desteklemelere ilişkin Bakanlar Kurulu Kararları her yıl düzenli olarak alınmıştır. 2016 yılında "Türkiye Milli Tarımı Destekleme Modeli" çalışmaları başlamıştır. Daha sonra 2017 yılında belirlenen havzalarda havza bazlı desteklemeler uygulamaya geçmiştir.

2019 ve 2020 yılında büyükbaş veya küçükbaş hayvanları zarar gören hayvan üreticilerinin, bazı kıstaslar üzerinden, Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta Tüzüğü kuralları çerçevesinde tazmin edilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca 2020 yılında 32/1992 sayılı Toprak Ürünleri Kurumu yasasının 5. Maddesinin 12. Fırkası uyarınca Toprak Ürünleri Kurumu, Karkas et ithal, alım ve satım hususlarında görevlendirilmiştir.

Türkiye'de hayvancılık ve kırmızı et sektörü ile ilgili tüm bu gelişmeler aşağıda Çizelge 4.24'te kronolojik bir sırayla özetlenmiştir.

Çizelge 4.24. Türkiye’de Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektör Politikaları ve Sağlanan Desteklerdeki Gelişmeler

Yıllar	Konu	Uygulanan Politika ve Desteklemeler
1979	Kırmızı Et	Devlet tarafından destekleme alımı yapılmaya başlamıştır.
1983	Hayvancılık	Devlet üretme çiftlikleri ile hara ve inekhaneler birleştirilerek TİGEM kurulmuştur.
1984	Kırmızı Et	Devlet tarafından destekleme alımı yapılmıştır.
1985	Hayvancılık	-Domuz eti ithalatına izin verilmiştir. -Merinos yünü ticareti serbestleştirilmiş, ancak vergi ve gümrük vergileri yükselmiştir. -Tiftik'te ihracat teşviği kaldırılmıştır. -Karma yem desteği uygulanmıştır.
1986	Hayvancılık	-T.C. Ziraat Bankası tarafından hayvancılığı özendirici kısa vadeli krediler verilmiştir. -Kaynak Kullanımı Destekleme Fonundan modern yenileme sistemlerine yem hibesi verilmiştir. -Süt teşvik primi vermeye başlanmıştır.
1987	Hayvancılık	Almanya ile ortak GTZ (Süt Sığırcılığı Enformasyon Sistemi Projesi) Projesi uygulamaya konulmuştur. 1990'da uygulamaya başlanmıştır.
1988	Hayvancılık	Özel sektöre canlı besi ve süt hayvan ithalatı izni verilmiştir.
1989	Hayvancılık	İtalya ile ortak ANAFİ (Verim Özellikleri Karşılaştırması) projesi uygulamaya konulmuştur. Karma yem desteği kaldırılmıştır.
1990	Hayvancılık	Besi, damızlık ve süt sığırcılığı ile Koyun yetiştiriciliği Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından desteklenmiş, hayvancılıkta örgütlenme hız kazanmıştır. Suni tohumlama desteği başlamıştır.
	Kırmızı Et	Et üretimine yönelik teşvik primi uygulaması başlatılmıştır.
1992	Kırmızı Et	Et üretimine yönelik teşvik primi uygulaması sonlandırılmıştır.
	Hayvancılık	YEMSAN, SEK ve EBK özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Çizelge 4.24 devamı

1993	Hayvancılık	Hayvancılık yatırımlarında faizsiz kredi uygulaması başlatılmıştır.
1994	Hayvancılık	-YEMSAN tamamen özelleştirilmiştir. -EBK ve SEK özelleştirilme amacıyla satışa çıkarılmıştır. -Hayvancılık ve hayvansal ürünlerden alınan toplu konut fonu payı %33'e düşürülmüştür.
	Kırmızı Et	Et üretimine yönelik teşvik primi uygulaması başlatılmıştır.
	İthalat ve İthalat Teşviği	-Damızlık hayvanda ithalat kotası 100 000 baş'tan 250 000 baş'a yükseltilmiştir. ---İthalata konu olan gebe düve ve inek satın alan yetiştiricilere %20 - %35 destekleme ödemesi yapılmıştır.
1995	Hayvancılık	-Ülke hayvancılığını geliştirmeye yönelik olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığına -T.C. Ziraat Bankası tarafından %20 faizle, 2 yıl geri ödemesiz 1 trilyon TL tahsis edilmiştir. -Hayvancılığa yönelik verilen kredilerde düşük faiz uygulaması başlatılmıştır. -Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde düşük faizli hayvancılık kredileri verilmiştir. -Düşük faiz uygulaması ile damızlık ve kesimlik sığırlar için satın alım desteği uygulanmıştır. -SEK tamamen özelleştirilmiştir. -EBK' ya ait kuruluşlar özelleştirilmeye başlanmıştır. -Toplu konut payı fonu dışında yer alan besi hayvanlarının kesimi durumunda toplu konut fonu payı düşük tutulmuştur.
	İthalat	-AB, EFTA ve diğer ülkelerden gerçekleştirilen ithalata yönelik vergi oranı %5 olarak belirlenmiştir. -Kırmızı et ithalatında kota kaldırılmış ve ithalat serbest bırakılmıştır. -GATT anlaşması çerçevesinde ithalatta yeni rejim uygulanmaya başlanmıştır.

Çizelge 4.24 devamı

1996	İthalat	-Damızlık Sığır ithalat kotası arttırılmıştır. -Deli dana hastalığı(BSE) nedeniyle Haziran 1996 itibariyle canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatı yasaklanmıştır.
	İthalat Hayvancılık Örgütlenme	Damızlık Sığır ithalatında %30, saf ırk yetiştiriciliğine yönelik olarak %40 destekleme uygulanmıştır. Yetiştirici birliklerinde destekleme oranları %5 daha fazla olarak uygulanmıştır.
	Hayvancılık	-Kültür ırkı yetiştirmeye yönelik yatırım yapacak olan girişimcilere T.C. Ziraat Bankası tarafından 3 yıl geri ödemesiz, 10 yıl vadeli %20 faizli kredi desteği sunulmuştur. Desteğin %20'si uygulamacıya olmak üzere suni tohumlama desteği verilmiştir. -Yem bitkisi üretecek olan çiftçiye %50 gelir telafisi ve %50 alt yapı ödemesi yapılmıştır. -Yem bitkisi üretimine yönelik olarak çiftçiye %30 mekanizasyon teşvik primi ödemesi yapılmıştır. -Sulanabilir veya yoğun yağış alan ve 10 dekardan büyük arazilerde yonca üretimi yapacak olan çiftçilere %30 destekleme verilmiştir. -5 baş saf ırk hayvanı bulunan ve en az 10 dekar araziye sahip olan yetiştiricilere kendi çayır ve mera alanlarını oluşturmaları maksadıyla %30 - %40 destekleme uygulanmıştır. -Mısır, sorgun ve sudan otu slajı üretimi yapan çiftçilere %30 maliyet desteği yapılmıştır.
1998	Dış Ticaret	AB ile imzalanan 1/98 sayılı ortaklık konseyi kararı kapsamında hayvancılık ürünleri dış ticareti kapsamında tavizler verilmiştir.
	Örgütlenme	Damızlık yetiştiricileri Merkez Birliği kurulmuştur.
2000	Hayvancılık	Anadolu alacası geliştirme projesi uygulamaya konmuştur. 2000/465 sayılı 5 yıllık hayvancılığın desteklenmesi hakkında Bakanlar Kurulu kararı uygulamaya konulmuştur.

Çizelge 4.24 devamı

2001	Hayvancılık	-Soy kütüğü ve ön soy kütüğü çalışmaları başlamıştır. -Sığır türevi hayvanları kayıt altına almaya yönelik kulak küpesi uygulamaya başlamıştır.
2002	Hayvan Sağlığı	AB desteği ile hayvan sağlığı bilgi sistemi ve sınır kontrol noktalarının kurulmasını da kapsayan proje uygulamaya başlanmıştır. Hastalıktan ari bölge oluşturmak üzere Trakya bölgesinde hastalıktan ari işletme uygulamaya başlanmıştır.
2003	Hayvancılık	-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğüne ait enstitüleri kiralanmaya veya kapatılmaya başlanmıştır. TİGEM işletmeleri uzun süreli kiralanma kapsamına alınmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğüne ait üretim istasyonları uzun süreli kiralanma kapsamına alınmıştır. -Mısır destekleme primi kapsamına dahil edilmiştir.
2004	Hayvancılık	Hayvancılık politikaları ile destekleme araçlarının yeniden düzenlendiği tarım stratejisi 2006-2010 yayınlanmıştır
	Kırmızı Et	Et üretimine yönelik teşvik primi uygulaması başlatılmıştır.
2005	Hayvancılık	-2005 yılında 5 yıllık süresi tamamlanan 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı güncellenmiş ve 2005/8503 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 5 yıl daha devam ettirilmiştir. -EBK özelleştirme kapsamından çıkarılarak Tarım ve Köyişleri bünyesine katılmıştır. -AB üyelik müzakereleri kapsamında AB ile Türkiye arasında Tarım ve Hayvancılığa yönelik tarama çalışmaları başlatılmıştır.

Çizelge 4.24 devamı

2010	Hayvancılık	2005/8503 sayılı Hayvancılığın desteklenmesi hakkında Bakanlar Kurulu kararının uygulama süresi dolmuştur.
	İthalat	Kırmızı et fiyatlarını düşürmeye yönelik olarak canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatındaki yasak kaldırılarak ithalat serbest bırakılmıştır. Öncelikle EBK olmak üzere ithalat kotaları arttırılmış Nisan 2011'e kadar geçerli olmak üzere kasaplık Sığır ithalatında gümrük vergisi %135'ten %30'a, 2010 yılının sonuna kadar geçerli olmak üzere karkas ve yarım karkas ithalatında gümrük vergisi %225'ten %30'a düşürülmüştür.
2011 - 2018	Hayvancılık	2011 yılında 2011/1430, 2012 yılında 2012/3106, 2013 yılında 2013/4463, 2014 yılında 2014/6091, 2015 yılında 2015/7495, 2016 yılında 2016/8791, 2017 yılında 2017/10465 ve 2018 yılında 2018/11460 sayılı yapılacak desteklemelere ilişkin Bakanlar Kurulu kararları her yıl düzenli olarak alınmıştır. 2016 yılında "Türkiye Milli Tarımı Destekleme Modeli" çalışmaları başlamış, 2017 yılında belirlenen havzalarda havza bazlı desteklemeler uygulamaya geçmiştir.
2019	Hayvancılık	-Bakanlar Kurulu, Genel Tarım Sigortası Yasası'nın 4'üncü ve 15'inci maddeleri kapsamında, "2000 Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta (Değişiklik) Tüzüğü" onaylamıştır. -Bakanlar Kurulu, Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta Tüzüğü'nün 8'inci maddesinin (2)'nci fıkrası uyarınca, Genel Tarım Sigortası Fonu Yönetim Kurulu'nun 16/2019 - 41/2019 numaralı kararlarına atfen büyükbaş ve/veya küçükbaş hayvanları zarar gören hayvan üreticilerinin, bazı kıstaslar üzerinden, Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta Tüzüğü kuralları çerçevesinde tazmin edilmelerine karar vermiştir.

Çizelge 4.24 devamı

2020	Hayvancılık	-Bakanlar Kurulu, Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta Tüzüğü'nün 8'inci maddesinin (2)'nci fıkrası uyarınca, Genel Tarım Sigortası Fonu Yönetim Kurulu'nun 1/2020 – 31/2020 numaralı kararlarına atfen büyükbaş ve/veya küçükbaş hayvanları zarar gören hayvan üreticilerinin, bazı kıstaslar üzerinden, Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta Tüzüğü kuralları çerçevesinde tazmin edilmelerine karar vermiştir. -Bakanlar Kurulu, Genel Tarım Sigortası Yasası'nın 4'üncü ve 15'inci maddeleri kapsamında, "2000 Genel Tarım Sigortası Fonu Hayvancılık Zorunlu Sigorta (Değişiklik) Tüzüğü" onaylamıştır.
	Kırmızı Et	32/1992 sayılı Toprak Ürünleri Kurumu (Kuruluş, Görev ve Yetkileri) Yasası'nın 5'inci maddesinin (12)'nci fıkrası uyarınca, Toprak Ürünleri Kurumu, karkas et ithal, alım ve satım hususlarında görevlendirilmiştir.

Kaynak: Korkut, 2017, Palabıçak, 2019, Anonim, 2020a, Anonim, 2020b

4.3.4. Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektörü Politika Göstergeleri

Çizelge 4.25 ve 4.26'da Türkiye' de ve et üretiminde önemli bazı ülkelerin OECD' den alınan Üretici Destek Tahmini (PSE) ve Nominal Koruma Katsayı (NPC) ölçüm verileri incelenmiştir.

OECD' den alınan veriler ışığında sığır ve dana üretiminde üreticilerine en fazla destek sağlayan ülkeler sırasıyla OECD ülkeleri, AB ve Çin iken koyun üretiminde üreticilere en fazla destek sağlayan ülkeler Çin, OECD ülkeleri ve AB'dir. Yüzde bazında PSE değerlerini incelediğimizde sığır ve dana eti üretiminde en fazla yüzdeye sahip olan ülkeler; Türkiye, AB, İngiltere iken koyun eti üretiminde ise Çin, AB, ABD'dir (Çizelge 4.24 ve 4.25).

PSE politikalar sonucu üreticilere sağlanan toplam desteği ifade etmektedir. PSE yüzde (%) olarak ifade edildiğinde söz konusu ürüne sağlanan desteklerin yine söz konusu ürünün üretim değerine oranını, diğer bir anlatımla

desteklerin üreticilerin eline geçen her 100 TL içerisindeki payını göstermektedir. NPC ise çıktı fiyatları üzerindeki politika etkilerini ölçmektedir. Bir diğer ifade ile ürün fiyatına yapılan müdahaleler ile dünya piyasa fiyatlarından ne ölçüde uzaklaşıldığını ortaya koymaktadır. NPC >1 olması, üreticilerin yurtiçinde ürettikleri ürünlerini dünya fiyatlarına göre daha yüksek fiyattan sattıklarını ifade eder. Bir diğer ifade ile yurtiçinde üreticilerin ürün fiyatları devlet müdahalesi ile yüksek tutulmakta ve dışarıya karşı korunmaktadır. NPC < 1 olması, üreticilerin yurtiçinde ürettikleri ürünlerini dünya fiyatlarına göre daha düşük fiyattan sattıklarını ifade eder. Bu durumun üreticilerin uygulanan politika ve piyasa düzeni nedeniyle negatif etkilenmesine yol açtığı söylenebilir (Özalp, 2019).

2019-2020 yılları için Türkiye için Nominal Koruma Katsayılarını incelediğimizde sığır ve dana etinde her iki yılda da 1'in üzerinde olduğunu görüyoruz. Bu da göstermektedir ki üreticiler ürünlerini dünya fiyatlarının üzerinde fiyatlardan satmakta ve devlet politika ve desteklemelerle üreticileri desteklemektedir. Koyun eti için NPC oranını incelediğimizde bu oranın 1 olduğunu görmekteyiz bu da dünya fiyatlarının eşdeğer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4.25. Önemli Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Sığır ve Dana Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)

Ülkeler	Üretici Destek Tahmini (PSE)				Nominal Koruma Katsayısı (NPC)	
	Milyon Dolar		%		2019	2020
	2019	2020	2019	2020		
Türkiye	2462.17	1057.66	41.47	22.02	1.71	1.28
İngiltere	808.13	458.98	22.39	11.96	1.29	1.14
ABD	242.33	4715.17	0.46	8.80	1.00	1.00
AB	9102.33	5972.69	28.29	18.99	1.31	1.15
OECD Toplam	15926.31	16381.20	12.22	12.62	1.12	1.09
Arjantin	-2189.47	-2100.02	-28.66	-25.42	0.77	0.80
Brezilya	98.79	19.31	0.43	0.08	1.00	1.00
Çin	6881.81	7618.96	12.68	12.61	1.16	1.16
Hindistan	-584.76	-945.31	-13.37	-22.73	0.87	0.80
Rusya	971.91	844.62	21.25	19.29	1.27	1.22

Kaynak: OECD (Çeşitli Yıllar)

Çizelge 4.26. Önemli bazı ülkelerde ve Türkiye’de Koyun Eti Üretici Destek Tahmin değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)

Ülkeler	Üretici Destek Tahmini PSE				Nominal Koruma Katsayısı (NPC)	
	Milyon Dolar		%		2019	2020
	2019	2020	2019	2020		
Türkiye	-3.04	0.00	-0.44	0.00	1.00	1.00
İngiltere	-1.12	0.00	-0.07	0.00	1.00	1.00
ABD	43.68	116.20	9.01	20.80	1.10	1.10
AB	611.32	668.96	10.07	9.71	1.00	1.00
OECD Toplam	744.31	876.05	5.51	6.51	1.01	1.01
Çin	5546.26	6166.31	13.88	13.83	1.17	1.17
Hindistan	-22.96	44.38	-0.20	0.32	1.00	1.00

Kaynak: OECD (Çeşitli Yıllar).

Her ülkede olduğu gibi Türkiye için de kırmızı et stratejik öneme sahip, devlet müdahaleleri ve politikaları ile desteklenen uzun yıllar bu desteklerle dışa karşı korunan önemli bir sektördür. 1990 yılından itibaren sığır ve dana etinde NPC oranının 1'in üzerinde seyrettiği görülmektedir. Koyun etinde ise desteklerin devam etmesi ile beraber fiyatların bazı yıllarda dünya fiyatları ile eşdeğer düzeye geldiğini söyleyebiliriz (Çizelge 4.27 ve 4.28).

Çizelge 4.27. Türkiye İçin Sığır ve Dana Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)'ndeki Gelişmeler

Yıllar	Üretici Destek Tahmini (PSE)		Nominal Koruma Katsayısı (NPC)
	Milyon Dolar	%	
1990	436.14	40.73	1.94
1995	766.08	40.86	1.69
2000	853.18	60.18	2.95
2005	1 583.78	61.07	3.04
2010	4 233.92	60.14	2.53
2011	3 291.96	53.03	1.98
2012	2 961.74	49.24	1.83
2013	3 607.91	48.03	1.86
2014	5 142.27	58.65	2.47
2015	4 508.84	55.54	2.26
2016	5 643.11	62.61	2.74
2017	3 940.11	53.07	2.21
2018	2 390.22	40.06	1.67
2019	2 462.17	41.47	1.71
2020	1 057.66	22.02	1.28

Kaynak: OECD (Çeşitli Yıllar)

Çizelge 4.28. Türkiye İçin Koyun Eti Üretici Destek Tahmin Değerleri (PSE) ve Nominal Koruma Katsayıları (NPC)'ndeki Gelişmeler

Yıllar	Üretici Destek Tahmini (PSE)		Nominal Koruma Katsayısı (NPC)
	Milyon Dolar	%	
1990	154.85	16.41	1.25
1995	253.94	21.78	1.28
2000	241.82	26.59	1.44
2005	-67.87	-7.02	1.00
2010	121.80	18.55	1.44
2011	-18.65	-2.08	1.00
2012	-9.69	-1.29	1.02
2013	-42.38	-5.68	1.03
2014	-38.77	-4.74	1.05
2015	13.91	1.83	1.11
2016	127.99	19.46	1.44
2017	50.23	6.59	1.14
2018	-0.86	-0.12	1.00
2019	-3.04	-0.44	1.00
2020	0.00	0.00	1.00

Kaynak: OECD (Çeşitli Yıllar).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya’da ve Türkiye’de tarım sektörü yaşamsal faaliyetleri devam ettirmesi gerekçesiyle büyük önem taşıyan, insanlığın var oluşundan itibaren süregelen ve bu önemini her zaman sürdürecektir bir sektördür. İçeriğinde birbirinin tamamlayıcısı olan bitkisel ve hayvansal üretimi barındıran bu sektör; insanlara besin kaynağı olmalarının yanı sıra aynı zamanda iş olanakları sunması, çeşitli sektörlerle ham madde sağlaması (deri, yün vb.) gibi nitelikleri ile de ön plana çıkmaktadır. Hayvansal üretimin insanlar için yüksek protein, Çinko, Demir, B vitaminleri ve mineral içerikleri ile sağlık açısından önemli olması dolayısıyla sürdürülebilir olması önem taşımaktadır.

Türkiye, Cumhuriyetten günümüze kadarki dönemde değişen karar alıcıların, koşulların ve küresel etkileşimlerin etkisiyle birçok politika değişikliğine tanık olmuştur. Hayvancılık sektörü İkinci Dünya Savaşına kadar müdahalelerle, desteklemelerle gelişimini sürdürürken İkinci Dünya Savaşından sonra 1947’de GATT’ın kuruluşu ile Küreselleşen Dünya düzeninde ticaretin önündeki engeller kaldırılmak istenmiştir. Türkiye yine 1947 yılında IMF’ye üye olarak küresel etkileşimlere daha açık hale gelmiştir. 1950’li yıllarda tarımda makineleşmenin getirdiği etkiyle hayvancılık bitkisel üretimin gölgesinde kalmışsa da yine de 1980’li yıllara kadar sektöre müdahaleler, desteklemeler devam etmiştir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programının içerdiği kararlar ve serbest piyasa anlayışı ile birlikte tarım sektörü ciddi anlamda sekteye uğramıştır. TÜİK ve FAO verileri baz alınarak inceleme yapıldığında hayvansal üretimin 1980 yılına kadar artarken bu tarihten itibaren gerilemeye başladığı görülmektedir. Bu program kapsamında hayvansal ürünlere sağlanan destekler son bulmuş, Tarım Bakanlığında hayvancılık sektöründen sorumlu yapılar kapatılmış, KİT’ler özelleştirilmiş, canlı hayvan ve kırmızı et ithalatının ise önü açılmıştır. Tüm bu gelişmeler hayvancılık sektörüne ciddi zararlar vermiş, hayvansal üretim gerilemiş, yapılan ithalatlarla yalnızlaşan üretici sektöre küstürülmüştür.

1990'lı yıllarda da durumun aynı seyretmesi ile birlikte 1997 yılında Deli Dana Hastalığı (BSE) ortaya çıkmıştır. Bu hastalık ithalatın yasaklanmasına sebep olmuştur. İthalatın yasaklanması beraberinde et fiyatlarında artışı getirmiştir. Yine bu dönemde yasal olmayan yollardan sınırdan hayvan girişleri fiyatların düşmesine sebep olduysa da bunları önleme çalışması tekrar yükselmesine neden olmuştur. 2001 Krizi, 2007 yılında yaşanan kuraklık ve yine 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz yem fiyatları başta olmak üzere maliyetlerde ciddi artışa neden olurken süt fiyatlarında görülen durgunluk ötesi gerileme eğilimi üreticilerin süt sığırlarını elden çıkarmalarına neden olmuştur. Bu ise ülkedeki hayvan varlığını, dolayısıyla et ve süt üretimini olumsuz etkilemiştir. Sektör 2008 yılına kadar doğrudan gelir desteği ile desteklenmiş, ancak tüketici fiyatlarının yüksek seyretmesi Bakanlar Kurulunun 2010 yılında ithalat gümrük tarifelerini düşürme (%30 ile %0) kararını almasına sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren canlı hayvan ve et ithalatı zaman zaman çok yüksek miktarlara ulaşmıştır.

Canlı hayvan ve kırmızı et piyasalarına ilişkin yaşanan bu sorunların yanında; üreticilerin bilgi ve eğitim yönünden yetersiz, örgütsüz ve ölçek ekonomisi gereklerine uygun olmayan küçük aile işletmeleri şeklinde oluşu, yem ve diğer girdi maliyetleri ile başa çıkamayışları, yüksek girdi maliyetlerine rağmen alınan verimin düşük oluşu, genetik açıdan iyi olan materyallere kolaylıkla ve uygun fiyatlardan ulaşamaması, çayır ve mera ıslahındaki problemler, hayvan hastalıkları ile baş edememe, ilaç ve veteriner ücretleri gibi problemler ülkemiz hayvancılığını olumsuz etkileyen diğer önemli sorunlar olarak sayılabilir.

Cumhuriyetten günümüze ülke hayvancılığının geliştirilmesine yönelik farklı kapsam ve içerikte çeşitli programlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Ancak bugüne kadarki uygulamalar genellikle kısa vadeli konjonktürel politikalar şeklinde süregelmiştir. Ayrıca bu politikalarda bölgelerin farklı ve özgün koşul ve öncelikleri çoğu kez göz ardı edilmiştir. Hayvansal üretimde maliyetlerin yüksekliği bir taraftan üretimi ve üretici gelirlerini olumsuz etkilerken diğer

taftan tüketimin yetersizliği talebin üretim üzerindeki uyarıcı etkisinin sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Tüm bu hususlar göz önüne alınarak ülkemiz hayvancılığı ve kırmızı et sektörünün gelişimi için şu önerilerde bulunulabilir:

- Ulusal bazda ve tek tip politika yerine bölgelerin özgün koşullar ve önceliklerine uygun politikalar geliştirilmelidir.
- Uygulanan politikaların coğrafik farklılıklara duyarlı olması gerekmektedir. Birlikte aynı zamanda her probleme cevap verici nitelikte çeşitlendirilmesi de gerekmektedir. Yani çok kısa vadeli, kısa vadeli, orta vadeli, uzun vadeli ve çok uzun vadeli yani yapısal reformları içeren politikalar şeklinde olmalıdır. Ve üreticiler bu ihtiyaçlarına yönelik uygulanan politika ya da destek de muhatap bulabilecekleri kurumlar oluşturulmalı ve yine bu kurumlar uzun prosedürlerle donatılmamalıdır. İhtiyaç duyan küçük işletmeler küstürülmemelidir.
- Hayvancılık ve kırmızı etin stratejik önemi göz önüne alınarak yemdeki dışa bağımlılık giderilmeli, yem üretiminin sağlanması için çayır ve mera alanlarının etkin kullanılması için üreticiye destek sağlanmalıdır. Mera ıslahının yanında bir diğer husus da hayvan ıslahıdır. Hayvanların sağlık takibinin yapılabildiği bir sistem oluşturulmalı ve üreticinin elindeki hayvanın ekonomik olmasına önem verilmelidir. Örneğin; Sığır kaba yem yemesi ve verim sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Üretici bu anlamda kontrol edilmeli ve desteklenmelidir.
- Üniversiteler gibi akademik birimlerin tarımsal yayım konusunda desteklenmesi yine akademik alanda araştırma yapan bilim insanlarının doğru bilgiye ulaşabilmesi adına istatistiksel verilerin doğru ve güncel tutulması bu alanda önem arz eden bir başka husustur.

- Tarım sektörünün bütün alt dallarıyla birlikte ekstansif yöntemlerden arındırılarak entansif yöntemlerle uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Ayrıca politikalar belirlenirken bitkisel ve hayvansal üretim arasındaki tamamlayıcılık ve bağımlılık ilişkileri gözetilmeli, en azından yem bitkilerinde izlenen politikaların doğrudan hayvancılıkta yem maliyetleri üzerinde etkili olduğu hususu unutulmamalı.

Sonuç olarak hayvancılık ve kırmızı et sektöründe pazar fiyatı desteklerinin yanında sektörde üretim maliyetlerini düşürerek, üretici gelirlerini artıracak ve sektöre rekabet gücü kazandıracak köklü ve kalıcı yapısal önlemlerin bölgesel bazda ve politikalar ve kurumlar arası ilişkiler gözetilerek uygulanması sürdürülebilir gelişme açısından büyük önem taşımaktadır. Bu husus olası bir AB üyeliği veya gümrük birliği açısından da önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, E. 2013. Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırılmalı Analizi. / Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 55-74
- Anonim, 2013. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. T.C. Kalkınma Bakanlığı 199 sf.
- Anonim, 2014a. Durum ve Tahmin Kırmızı Et. [KırmızıEtDurumTahmin14.pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/KirmiziEtDurumTahmin14.pdf) (tarimorman.gov.tr)
- Anonim, 2014b. Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2018. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Anonim, 2015c. TRA2 Bölgesi Kırmızı Et Sektörü Stratejik Analizi. [6a5fa87da6b99b0bd52bfefe40df0bc7.pdf](https://www.serka.gov.tr/6a5fa87da6b99b0bd52bfefe40df0bc7.pdf) (serka.gov.tr)
- Anonim, 2015a. Kırmızı Et Stratejisi 2015. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 75 sf.
- Anonim, 2015b. Hayvancılık Raporu 2015. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 16 sf
- Anonim, 2017. 2017 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu. TİGEM. [2017 YILI HAYVANCILIK SEKTOR RAPORU.pdf](https://www.tigem.gov.tr/2017_YILI_HAYVANCILIK_SEKTOR_RAPORU.pdf) (tigem.gov.tr)
- Anonim, 2018a. Hayvancılık Desteklemeleri Uygulama Tebliği (Tebliğ No: 2018/21) 23 sf.
- Anonim, 2018. TAGEM Kırmızı Et 4 sf https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/k%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1%20et/K%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1_Et_Rapor_T%C3%BCm_Detaylar%C4%B1yla_PDF.pdf
- Anonim, 2018c. 2018 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu. TİGEM. [https://www.tigem.gov.tr/WebUserFile/DosyaGaleri/2018/2/a374cc25-acc1-44e8-a546-63b4c8bce146/dosya/2018_YILI_HAYVANCILIK SEKTOR RAPORU.pdf](https://www.tigem.gov.tr/WebUserFile/DosyaGaleri/2018/2/a374cc25-acc1-44e8-a546-63b4c8bce146/dosya/2018_YILI_HAYVANCILIK_SEKTOR_RAPORU.pdf)

- Anonim, 2018b. Kırmızı Et Sektörü 2018 Yılı Değerlendirme Raporu. [Kırmızı Et Sektörü 2018 Yılı Değerlendirme Raporu -18. 12.2018.pdf \(etb.org.tr\)](#)
[www.ukon.org.tr](#)
- Anonim, 2018d. Durum ve Tahmin Kırmızı Et. [kirmiziet257feb74f1b44787a3657fe704e4543f.pdf \(vantb.org.tr\)](#)
- Anonim, 2019a. 2019 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu. TİGEM. [SON HAYVANCILIK TİGEM BASKI ÇALIŞMASI.cdr \(tigem.gov.tr\)](#)
- Anonim, 2019b. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) 219 sf.
- Anonim, 2020. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf>
- Anonim, 2020a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. <https://resmigazete.gov.tr/>
- Anonim, 2020b. Bakanlar Kurulu Karar Arama. <http://bkkararlari.gov.ct.tr/>
- Anonim, 2021a. <https://evrimagaci.org/sentetik-et-ve-beslenmenin-gelecegi-yapay-et-teknolojisi-etik-ve-surdurulebilir-bir-sekilde-gercek-etin-yerini-alabilir-mi-10225> (Erişim Tarihi 17/09/2021)
- Anonim, 2021b. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> (Erişim Tarihi 20/09/2021)
- Anonim, 2021c. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL> (Erişim Tarihi 20/09/2021)
- Anonim, 2021d. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL> (Erişim Tarihi 20/09/2021)
- Anonim, 2021e. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> (Erişim Tarihi 20/09/2021)
- Aşarkaya, A., 2015. Hayvancılık Sektörü Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık. Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, <https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/kucukbasb uyukbashayvancilik.pdf>

- Atalık, A., 2016. Hayvancılığımızı Nasıl Çökerttik. Karabasan.net.
<https://www.karasaban.net/hayvanciligimizi-nasil-cokerttik-ahmet-atalik/>
- Aydemir, C ve Pıçak, M 2007. GAP Bölgesi'nde Hayvancılığın Gelişimi ve Türkiye İçindeki Konumu. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (22):13-37.
- Aydın, E., Can, F., Aral, Y., Cevger, Y. ve Sakarya, E. 2010. Türkiye'de Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İthalatı Kararlarının Sığır Besicileri Üzerine Etkileri Veteriner Hekim Dergisi, 81(2): 52.
- Aydın, E., Can, F., Aral, Y., Cevger, Y., Sakarya, E. ve İşbilir, S. 2011. Türkiye'de son 25 yılda kırmızı et fiyatlarındaki değişimler ve ithalat kararlarının etkilerinin analizi. Veteriner Hekim Derneği Dergisi 82(1): 3-13
- Ayyıldız, M. ve Çiçek, A., 2018. Kırmızı Et Fiyatlarının GARCH Yöntemiyle Analizi: Türkiye Örneği, Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(12): 1775-1780
- Balkır, C., (2010), Uluslararası Ekonomik Bütünleşme, Kuram, Politika ve Uygulama, AB ve Dünya Örnekleri; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Bozkurt, Ö., 2014. Hayvancılık ve Kırmızı Et Sektörüne Bakış, Apelasyon, Sayı:12. [HAYVANCILIK ve KIRMIZI ET SEKTÖRÜNE BAKIŞ - Hayvancılık | Apelasyon](#) Erişim Tarihi: 11/03/2020
- Bulut, S., 2019. 2000 Sonrası Türkiye'de Tarım ve Hayvancılık Politikaları: Kars İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. 114 sf
- Can, M. F., 2018. Türkiye Hayvancılık Politikalarının AB ile Etkileşimi ve Olası Sonuçları. Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi, 13(2): 242-250.
- Cimşit, E. 2020 Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Et Fiyatlarına Yansımaları Kars Örneği. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.104 sf.

- Çallı, A 2016. Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tokat İli Hayvancılık İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi 109 sf.
- Eraktan, G., 2006. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasında Değişim Doğrultuları ve Türkiye İçin Önemi. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 5(2), ss 47-67
- FAO, 2020. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA> Live Animals Erişim Tarihi 22/12/2020
- FAO, 2020. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL> Livestock primary Erişim Tarihi 22/12/2020
- FAO, 2020. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TA> Live Animals import&export Erişim Tarihi 22/12/2020
- FAO, 2020. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL> Crops and livestock products import&export Erişim Tarihi 22/12/2020
- Fidan, H. ve Vural, H. 2007 Türkiye’de Hayvansal Üretim ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri Tarım Ekonomisi Dergisi 2007; 13(2) : 49 – 59
- Günaydın, G., 2020. Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum”: 2000’li Yıllar”, Mülkiye Dergisi, 33/262, ss. 175-176
- Karabaş, Ş., 2013. Tüketicilerin İthal Hayvansal Ürünler Karşısındaki Tutum ve Davranışlarının Logistik Regresyon Analizi ile Tahmini. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi
- Karakuş, K., 2011. Türkiye’nin Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İthaline Genel Bir Bakış. Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1): 75-79.
- Karagöz, H. 2009. Türkiye ve Konya’da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları ve Çözüm Önerileri, Konya Ticaret Odası, Konya: 10-12.
- Kepenek, Y., 2012, Türkiye Ekonomisi, 25. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul. 539

- Kepenek, Y. S., 2020, Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tokat İlindeki Hayvancılığın Gelişimine Etkileri. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Keskin, A., Aksoy, A. ve Yavuz, F., 2000. Türkiye Et Üretiminde Bölgeler Arası Yapısal Değişim Üzerine Bir Analiz. IV. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Tekirdağ, Türkiye, s1-8.
- Kılıç, T., 2020. Cumhuriyet Dönemi Tarım Ekonomisi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türk Tarımı. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. 217 sf
- Korkut, L., 2017. Türkiye’nin Kırmızı Et Dış Ticaret Politikalarının Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 77sf.
- Lorcu, F. ve Bolat, B. A. 2012. Türkiye’de Kırmızı İthal Et. Hayvansal Üretim 53(1): 14-20
- Niyaz, Ö. C., 2018. Türkiye’de Sığır Eti Üretimi ve Dış Ticaretinde Son 25 Yıllık Tarımsal Politikaların ve Uygulamaların Değerlendirilmesi. KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi, 21(Özel Sayı): 237-244. [\(PDF\) Türkiye’de Sığır Eti Üretimi ve Dış Ticaretinde Son 25 Yıllık Tarımsal Politikaların ve Uygulamaların Değerlendirilmesi \(researchgate.net\)](#)
- OECD, 2020. <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm> Meat Consumption Erişim Tarihi 24/12/2020
- OECD, 2021. <https://stats.oecd.org/#> Erişim Tarihi 12/07/2021
- Oyan, O., 2004, Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru , Neoliberalizmin Tahribatı, ss 44-67.
- Ören, M. N. ve Bahadır, B. 2005. Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler. Hayvansal Üretim 46(1), ss 1-7.

- Özalp, B. 2019. Türkiye’de Yer Fıstığı Sektörünün Değer Zinciri Analizi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, ss 87.
- Öztornacı, B. 2013. Türkiye’de Kırmızı Et Arzının Analizi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ss 105.
- Palabıçak, M. A., 2019. Türkiye’de Kırmızı Et Sektörü ve Geleceğe Yönelik Üretim ve Tüketim Dengesinin Analizi. Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, ss 156.
- Peşmen, G. ve Yardımcı, M., 2008. Avrupa Birliği’ne Adaylık Sürecinde Türkiye Hayvancılığının Genel Durumu. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 79(3):51-56.
- Saçlı, Y. 2007. AB’ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Saygın, Ö. ve Demirbaş, N., 2017. Türkiye’de Kırmızı Et Sektörünün Mevcut Durumu ve Çözüm Önerileri. Ege Zootekni Derneği, Hayvansal Üretim 58(1): 74-80.
- Saygın, Ö. ve Demirbaş, N., 2018. Türkiye’de Kırmızı Et Tüketimi: Sorunlar ve Öneriler. Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 32(3): 567-574.
- Semerci, A. ve Çelik, A., D. 2016. Türkiye’de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2): 182-196.
- Sussam, N. ve Bakkal, U., 2008. Türkiye’de Tarım Politikalarındaki Dönüşümün Kamu Bütçesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, ss 327-357.
- Şahin, A., Aktaş, E. ve Tüzün Rad, S., 2021. Türkiye’de Kırdan Kente Göç-İşsizlik: Todaro Paradoksu. Tarım Ekonomisi Dergisi Cilt 27 ss 9-14

- Şengül, H., ve Sarıbal O., 2013. Makro-Ekonomik Göstergelerle Türkiye Tarım, Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği, Necdet Oral (der.), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi & NotaBene Yayınları, Ankara, ss. 131-157.
- Tokgöz, E., 2011. Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011), İmaj Yayınevi 10.baskı, Ankara.
- TÜİK, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>
- TÜİK, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=k%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1%20et>
- UN COMTRADE, 2020. <https://comtrade.un.org/Data/> Erişim tarihi: 22.12.2020 <https://evrimagaci.org/sentetik-et-ve-beslenmenin-gelecegi-yapay-et-teknolojisi-etik-ve-surdurulebilir-bir-sekilde-gercek-etin-yerini-alabilir-mi-10225> sitesinden alındı.
- Yurdakul, E.M. 2014. Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi

ÖZGEÇMİŞ

Adana'nın Yüreğir ilçesinde doğdu. Öğrenim hayatını üniversite hayatı da dahil olmak üzere Adana'da tamamladı. 2012 yılında Çukurova Üniversitesi İktisat bölümüne kaydolup 2016 yılında Lisans programından mezun oldu. Daha sonra 2017 yılında Çukurova Üniversitesi Tarım Ekonomisi bölümünde Yüksek Lisansa başladı.

